

Kasnoantičko groblje na Bencunušama kod Manastirina

Vedran Katavić
HR, 21000 Split
Fra Luje Maruna 1

Tomislav Jerončić
HR, 21000 Split
Dubrovačka 19

Arheološkim istraživanjima na predjelu Bencunuša osim kasnorepublikanskih nalaza pronađeni su i grobovi iz kasnoantičkoga perioda najkasnije datirani priložima zlatnoga novca Justina I. i Justinijana. Uglavnom se radi o pojedinačnim ukopima pojedinaca skromnijega imovinskog statusa. Pronađene zidane grobnice (kosturnice s većim brojem pojedinaca) s priložima zlatnoga novca predstavljaju nešto luksuznije ukope. Pronađeni grobovi sagledani su u kontekstu dijela sjeverne salonitanske nekropole, čiji nastanak i razvoj uvjetuju cestovne komunikacije i cemeterijalni kompleks na prostoru Manastirina.

Ključne riječi: Bencunuše, Manastirine, sjeverna salonitanska nekropola, sjeverni cestovni pravci, kasna antika, Justin I., Justinijan

UDK: 904:718>(497.5 Solin)“652”

Stručni članak
Primljeno: 13. lipnja 2014.

UVOD

Prilikom izgradnje stambeno-poslovnih objekata Sv. Dujam i Gašpini jug 3, na katastarskim česticama broj 4283/1, 4280/1, 4281, 4282 i 4283, odnosno k. č. br. 4192, 4194/1 dio, 4194/2 dio, 4199/5, 4199/6, 4199/6, 4199/7 dio, 4199/8, 4199/9 dio, 4200/2, 4201/1, 4201/2 dio, 4202, sve katastarska općina Solin, tijekom 2008., 2011. i 2012. godine, djelatnici tvrtke Kaukal d. o. o. sukladno Uvjetima nadležnoga Konzervatorskog odjela u Splitu proveli su različite mjere zaštite.¹ Prostor objekata Sv. Dujam nalazi se na predjelu Bencunuša, 150 m istočno od Šalinova potoka koji se u donjem toku naziva Kapljuč. Bencunuše su do sada nepoznat arheološki lokalitet. Nalaze se sjevernije od današnje Ulice don Frane Bulića, a udaljene su oko 200 metara sjeverozapadno od starokršćanskoga grobljanskog kompleksa Manastirine. Arheološki radovi na ovom prostoru obuhvatili su površinu od cca 2300 m². Prostor Donjih Bencunuša, Gašpini jug 3, nalazi se zapadno od potoka Kapljuč, južno od današnje Ulice don Frane Bulića, te je od Manastirina udaljen zapadno cca 260 m, odnosno cca 350 m sjeverno od bazilike na Kapljuču. Prostor obuhvaća cca 5400 m², a južnu granicu lokaliteta čini vapnenačka litica smjera istok-zapad koja se pruža zapadno i istočno od potoka. Prostor

na kojem je planirana gradnja nalazi se na padini koja je terasirana radi dobivanja poljoprivrednih površina. Geološku osnovu ovih padina čini karakteristično tupinasto tlo, s slojima tvrđega i pravilno uslojena kamena koji se školjkasto lomi te je podložan utjecaju atmosferilija.

U širem prostornom kontekstu Salone i njezina prstena nekropola, koji uz određene razvojne pravilnosti nastaje uvjetovan cestama, bedemima i starokršćanskim kompleksima, istraženi ukopi na prostoru Bencunuša i Donjih Bencunuša zasigurno pripadaju dijelu sjeverne salonitanske nekropole (sl. 1).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA BENCUNUŠA

Pored činjenice kako su na prostoru Bencunuša zbog devastacija pojedine informacije trajno izgubljene, ovim arheološkim istraživanjima na površini od cca 575 m² istražen je dio antičke nekropole koju čini barem 78 grobnih cjelina. Ukopi su isključivo kosturni, koje obzirom na način ukapanja možemo podijeliti u više grupa: grobovi u amfori, grobovi prekriveni tegulama, grobovi u zemljanim rakama, grobovi u drvenim sanducima i zidane grobnice. Radi se o ukopima karakterističnim za razdoblje ka-

¹ Na lokaciji Gašpini jug 3 proveden je arheološki nadzor, voditelj nadzora bio je Vedran Katavić, prof. povijesti i arheologije, a zamjenik pri arheološkom nadzoru bila je dipl. arheologinja Andrea Devlahović. Na lokaciji Sv. Dujam, nakon uočene devastacije grobova, obustavljeni su građevinski radovi te su provedena sondažna arheološka istraživanja i nadzor kojima je definiran prostor nekropole. Uslijedila su zaštitna arheološka istraživanja čiji je voditelj bio Vedran Katavić, a zamjenik voditelja bio je dipl. arheolog Tomislav Jerončić.

Slika 1.
Zračna snimka širega prostora s naznačenim položajem lokaliteta (snimio Zlatko Sunko)

sne antike. Ove vrste ukopa učestalo se nalaze na gotovo svim salonitskim nekropolama, koje imaju svoje razvojne specifičnosti. Većina grobova su pojedinačni ukopi (po jedan pokojnik unutar jednoga groba), dok je u grobovima 22, 28, 42 i 66 (crtež 7, 9, 10)² pronađen veći broj kostiju, čija antropološka analiza ukazuje na prisustvo dviju jedinki.³ Takvi ukopi često nastaju kao posljedica kontinuiranoga funkcioniranja nekropole te uz nepoštivanje prethodnih ukopa uzrokuju devastaciju i dislociranje ranije grobova. Naknadni ukopi i dislociranje lubanje i kostiju jasno su evidentirani kod grobova 22, 23 i 43, 44 (sl. 2).

Dva su primjera u kojima su unutar jednoga ukopa registrirani različiti tipovi grobova. Tako su grob u amfori G 11 i grob u zemljanoj raci, odnosno vjerojatno u drvenom sanduku G 15 (crtež 2), polegnuti jedan do drugoga, dok su grob u amfori G 31 i grob u zemljanoj raci, također vjerojatno u drvenom sanduku (G 55), ukopani jedan iznad drugoga. Kod zidanih grobnica G 4 i 8 (crtež 11) te deva-

stiranoga zidanog groba s Donjih Bencunušća (G 4) radi se o ukopima većeg broja jedinki (sl. 3).

Pokojnici su uglavnom položeni na leđa, s ispruženim ekstremitetima, dok je kod devet pokojnika u grobovima 22, 27, 28, 32, 42, 49, 62, 64 i 68 moguće ustvrditi kako su gornji ekstremiteti prekriveni iznad zdjelične kosti ili ispod nje. Izuzetak je pokojnica u grobu 9, osoba tridesetih godina, koja je položena na desni bok s lagano povijenim koljenima (crtež 3). Ovaj specifičan način ukopa vjerojatno je uvjetovan dimenzijama tijela pokojnice i amfore. Orijentacija grobova uglavnom je zapad-istok s glavom pokojnika položenom na zapadu (pogleda usmjeren prema istoku). Takva orijentacija i položaj pokojnika na istraženoj površini nekropole je prisutna kod 46 jedinki, odnosno kod 68% ukopa. Od te orijentacije odstupaju 22 groba, a oni su uz manje otklone orijentirani u smjeru sjever-jug, s glavama pokojnika na sjeveru. Izuzmemo li višestruke ukope, kod osam grobnih cjelina nismo u moguć-

2 Crteže izradio Marin Kraljev.

3 Antropološku analizu koštanih uzoraka pokojnika napravile su mag. for. Tina Bareša i dipl. arh. Ivana Anterić iz Udruge Hrvatski identitet.

Slika 2.
Grob 43 – naknadni ukop (snimio Porin Kukoč)

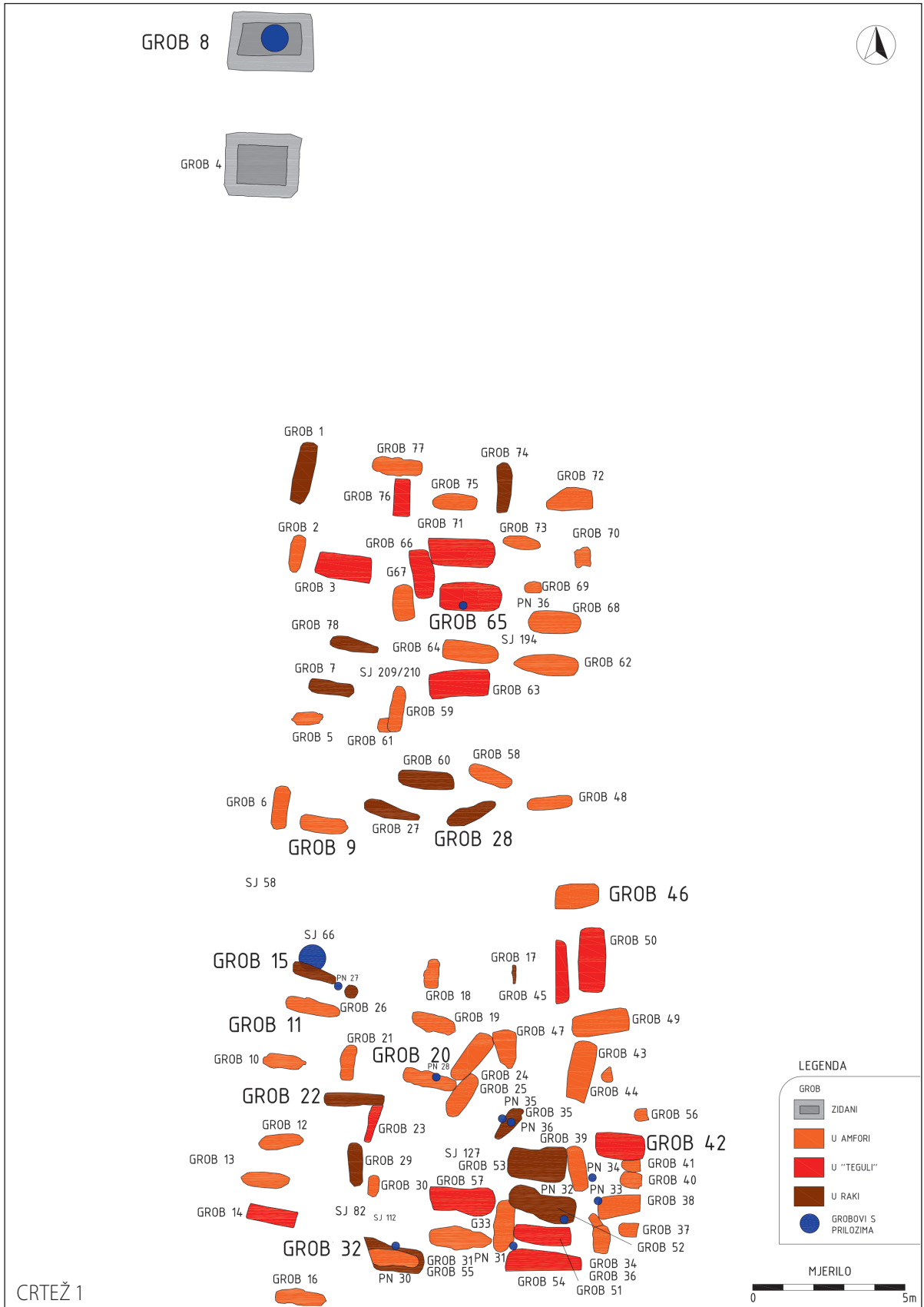

Slika 3.
Ostaci zidanih grobnica na Bencunušama (snimio Tomislav Jerončić)

nosti utvrditi orijentaciju grobova. Prilikom ukopa na ju-goistočnoj salonitanskoj nekropoli, kod Japirkovih kuća, uočeno je kako je orijentacija SI-JZ učestalija za ukope kasnijega razdoblja. Ta nekropola bez tragova postojanja parcelacije ili grupiranja grobova sličnih načina ukapanja datira se od kraja 2. do početka 5. stoljeća.⁴

Antropološka analiza provedena na uzorcima od 64 jedinke (izuzmemo li višestruke ukope u zidane grobnice) ukazuje na prisutnost 31 muške osobe i 16 osoba ženskoga spola. Također se može izdvojiti 17 mlađih osoba, do 20 godina i djece, koje su u 15 slučajeva ukopani u grobove u amforama. S obzirom na očuvanost kostiju bilo je mogu-

4 J. Mardešić 2002, str. 110-111.

će odrediti starost 51 pokojnika. Prosječna starosna dob dobivena na ovom uzorku je 29 godina. Starosna dob gotovo tridesetak uglavnom muških jedinki pokopanih u zidanim grobnicama znatno je viša. Najstarija osoba ima do 60 godina, a prisutan je samo jedan dječji ukop i to u grobu 4 (crtež 1).

Grobovi u amfori (2, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 56, 58, 59, 61, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 75, 77) [crteži 2, 3, 4, 5, 6]

Polaganje pokojnika u amfore učestali je način ukapanja na brojnim kasnoantičkim nekropolama. Ovim načinom primarno je ukapano stanovništvo lošijega imovinskog statusa, stoga jednim dijelom proizlazi izostanak grobnih priloga. Od ukupno 78 otkrivenih grobova, 46 su ukopi u amforama, što čini 59% ukopa. Izuzmemo li grob 20 (crtež 4) i nečitljivi nalaz potpuno istrošenog novca Ae4, vjerojatno s kraja 4. ili iz 5. stoljeća, te željezni čavao četvrtasta presjeka pronađen u grobu 6 (tab. 8),⁵ koji je vjerojatno naknadnim erozivnim odnosno devastacijskim procesima dospio u grob, unutar grobova u amforama nisu pronađeni grobni prilozi.⁶ Ovisno o dobi pokojnika i financijskim mogućnostima rodbine, tijela pokojnika polagana su u pliće zemljane rake i amfore, odnosno bila su prekrivana dijelovima amfore. Za potrebe takvog načina ukapanja korišten je veći broj amfora, koje bi se modelirale ovisno o potrebama.

Većini amfora koje su sekundarno korištene kao grobna arhitektura nedostaju rubovi i drške, što onemogućuje tipološku i kronološku valorizaciju. Ipak, 14 primjeraka sačuvanih ulomaka, uglavnom oboda i ručki amfora, mogu se tipološki usporediti s već poznatim primjercima. Ovakvi cjeloviti primjerci sačuvani su kod 10 grobova u amforama. Obzirom na tipološke razlike izdvajaju se nešto brojniji primjerci crveno bojanih amfora fine fakture s rijetkim primjesama vapnenca. Ovaj tip amfora karakterizira koničan vrat s različito razvijenim, plićim i izvijenim obodima. Takvi primjerci evidentirani su kod grobova 11, 24, 32 i po Keayju bi pripadali tipu XXXV B (crteži 2 i

5, tab. 4/1-3).⁷ Na osnovu analognih primjera ovaj tip amfora može se datirati od sredine 5. do kraja 6. stoljeća. Pojedini primjerci amfora (grobovi 32 i 46 – crteži 5 i 6, tab. 5/1, 2) imaju profiliran i zakošen unutrašnji rub, koničan vrat i trakaste ručke koje spajaju vrat i prijelaz vrata s ramenima. Ovi primjerci bi mogli pripadati tipu XXX B po Keayju, koji se datira u 4. i početak 5. stoljeća.⁸ Ulomak amfore iz groba 5 (tab. 5/3) kratkoga je koničnoga vrata, a nepravilno profilirane kratke elipsoidne ručke povezuju rub s naglašenim cilindričnim tijelom. Manji rub amfore trokutastog je presjeka i blago uvučen. Slične primjerce moguće je prepoznati u amforama tipa XIII po Keayju. Nekim od ovih podtipova amfora, ovisno o profiliranosti ruba, ručki i tijela amfora, mogli bi pripadati ulomci amfora iz grobova 44 i 49 (tab. 6/1-3). Radi se o tri primjerca s blago uvijenim, odnosno ravnim rubom trokutastog presjeka. Ovaj tip amfora (tip 23 po Dresselu) najčešće se datira u 6. i 7. stoljeće, iako je njihova pojava primijećena već i u 4. stoljeću. Često se tumače kao imitacija crvenoga afričkog posuđa.⁹ Među ulomcima amfora iz groba 67 (tab. 6/4) izdvaja se blago izvijeni i zadebljani rub amfore, dok ulomak amfore iz groba 16 (tab. 6/5) ima blago izvijeni zaravnati rub te kratki konični vrat s elipsoidnim drškama. Ovi ulomci mogli bi po Keayju pripadati nekoj od brojnih varijanti tipa XXV, uglavnom datiranih u kraj 4. i 5. stoljeće.¹⁰ Ulomci amfora kod grobova 10 i 24 (tab. 6/6, 7) žute su boje s većom zastupljenošću kalcitne primjese. Radi se o ulomcima cilindričnoga vrata trakasto zadebljanog ruba zakošenog s unutrašnje strane. Pronađeni ulomci rubova amfora pripadale bi tipu LV po Keayju, koji je sličan nešto ranijoj varijanti amfora tipa VII. Ovaj tip amfora LV proizvodio se u Tunisu te se koristio pri transportu maslinova ulja i datira se u kasno 5. i početak 6. stoljeća.¹¹

Analizirani tipološki osjetljivi ulomci amfora uglavnom pripadaju kasnoantičkoj sjevernoafričkoj produkciji. Upotreba ovih amfora može se široko datirati od kraja 4. do početka 7. stoljeća. Slični primjerci pojedinih tipova pronađeni su i na cemeterijalnom kompleksu na Manastirinama.

5 Table s nalazima izradila je akademska kiparica Katarina Marović.

6 Konzervaciju i restauraciju pokretnih arheoloških nalaza od stakla, bronce i željeza obavila je viša preparatorica Arheološkoga muzeja u Splitu Ika Prpa Stojanac, te joj i ovom prilikom zahvaljujemo.

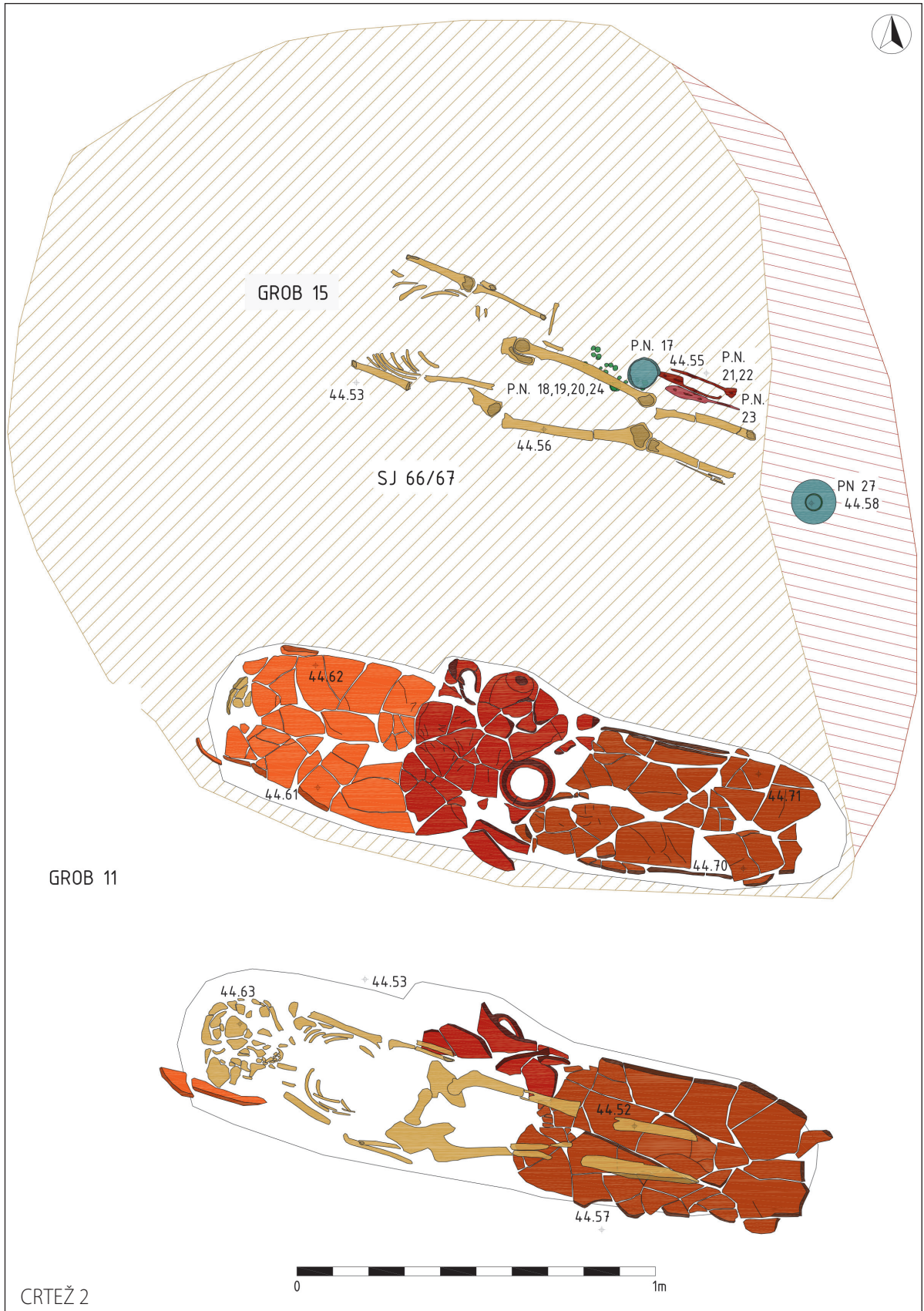
7 S. J. Keay 1984, str. 234-240, fig. 100-102.

8 S. J. Keay 1984, str. 227, fig. 96.

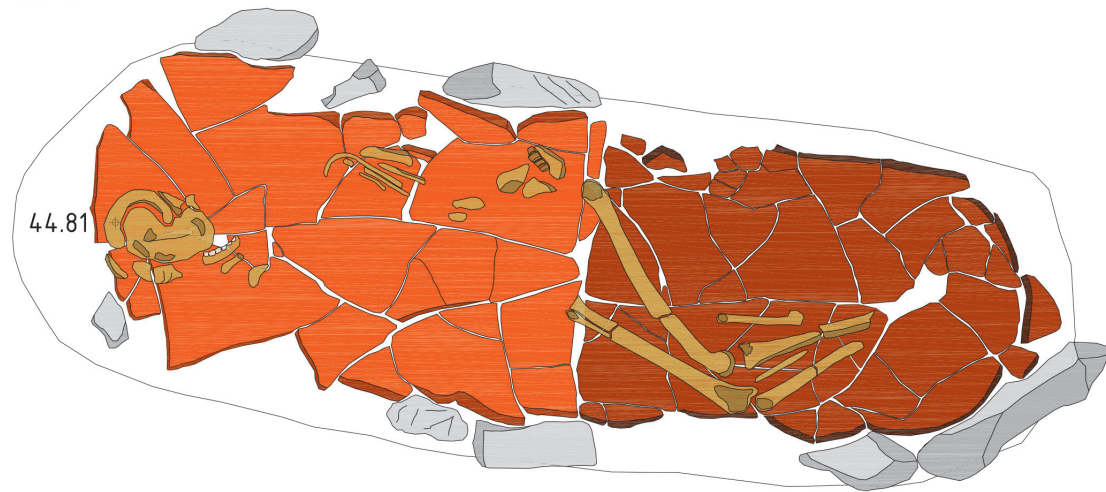
9 S. J. Keay 1984, str. 140-146, fig. 54-56.

10 S. J. Keay 1984, str. 289-293, fig. 125.

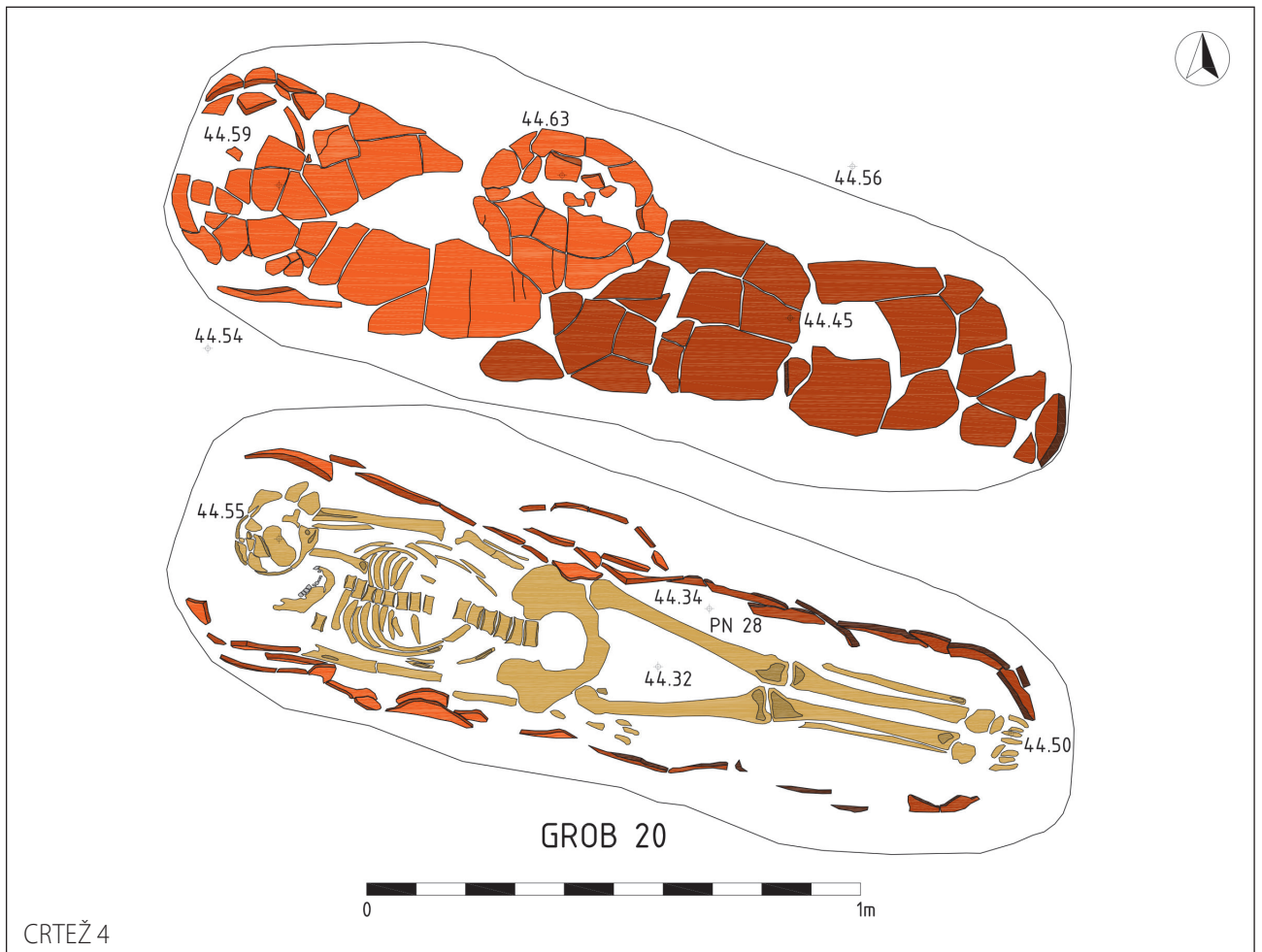
11 S. J. Keay 1984, str. 184-212, fig. 77-89.

GROB 9

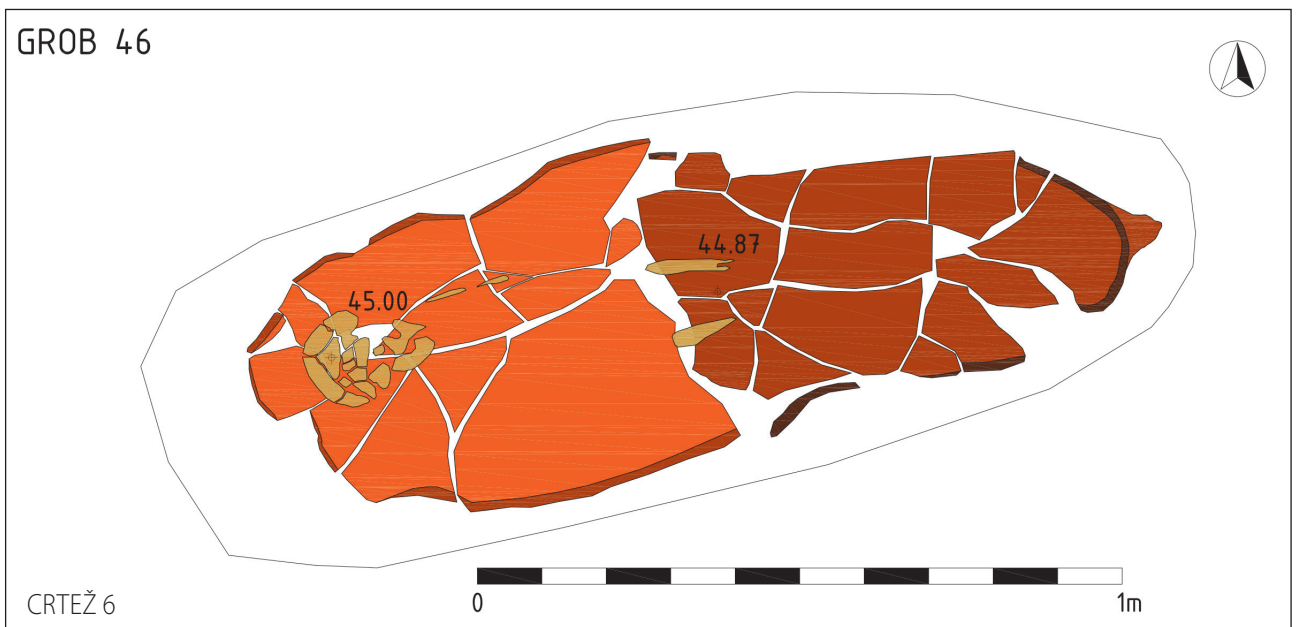
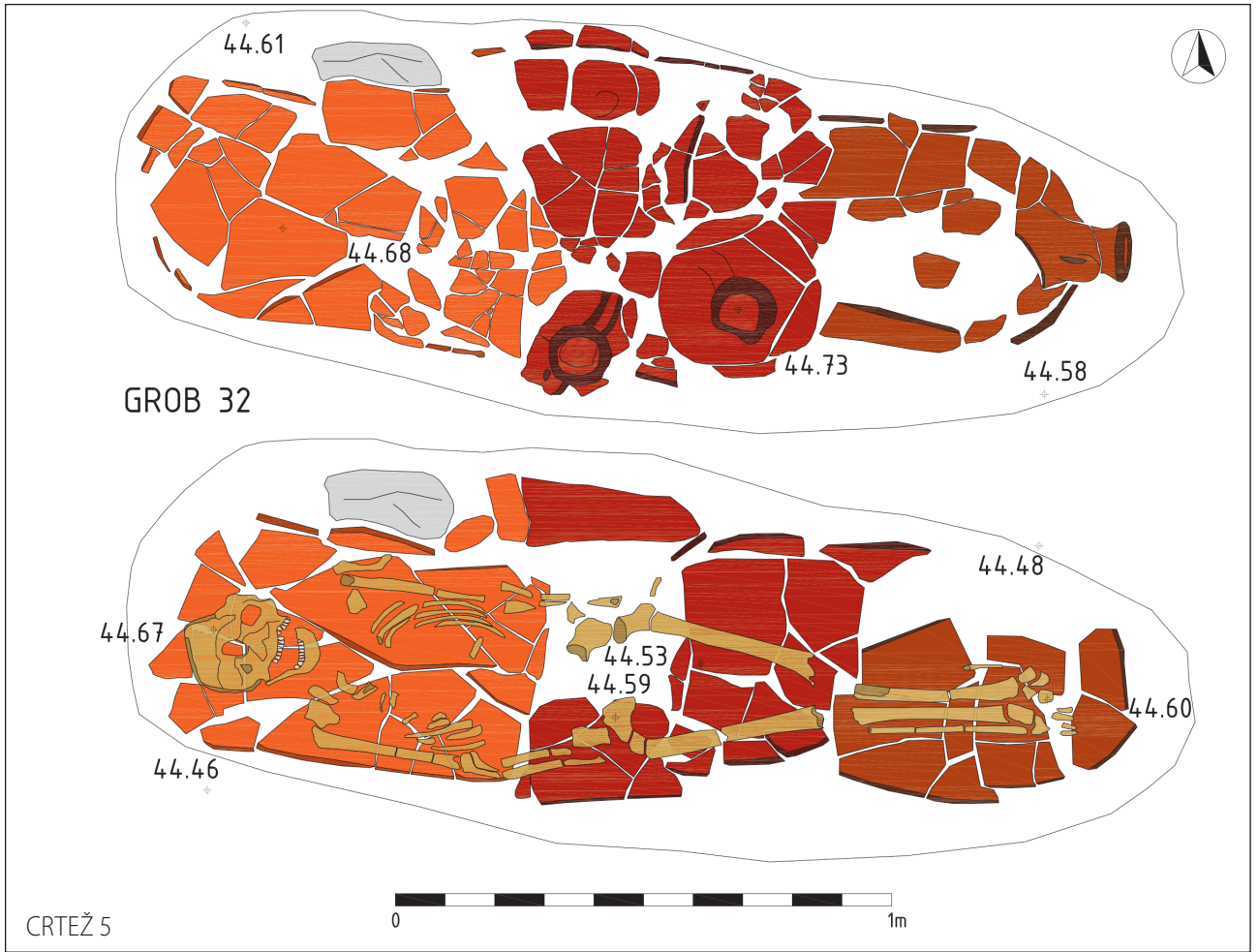
CRTEŽ 3

GROB 20

CRTEŽ 4

Grobovi prekriveni tegulama (3, 14, 23, 42, 45, 50, 51, 53, 54, 57, 63, 65, 66, 71, 76) [crteži 7, 8]

Tegule i imbreksi, primarno krovni građevni materijal, sekundarno su korišteni i u pogrebne svrhe. Pokojnici su polagani na leđa s ispruženim udovima, uglavnom na četiri do pet pločastih opeka ili direktno na zemlju, odnosno na sloj zdravice. Tijela su zatim prekrivana krovnom konstrukcijom napravljenom od tegula koje su na spojevima prekrivane imbreksom. Takva konstrukcija slagana je dvostručno, slično onoj koja je korištena na krovovima kuća, čiju simboliku vjerojatno i sadrže. Kod groba 51 zbog izostanka nalaza imbreksa izglednijim se čini kako se radi o ukopu u pravilnu četvrtastu raku prekrivenu vodoravno polegnutim tegulama koje su se naknadno koso urušile. Takav ukop predstavljao bi jedinstven primjerak ukopa ovoga tipa na istraženom dijelu nekropole. Slični primjerci ukapanja pod vodoravno polegnutim tegulama pronađeni su na zapadnoj salonitanskoj nekropoli te na Manastirinama. Na nekropoli u Krtinama koja se datira od 2. do 4. stoljeća također je pronađen ovaj tip ukopa (sl. 4).¹²

Pronađenih 15 grobova prekrivenih tegulama čine 19% ukopa. Uglavnom se radi o pojedinačnim ukopima odraslih osoba, osim kod groba 42 gdje su antropološkom analizom utvrđene dvije jedinke, muškarac u dobi od 20 do 29 godina i ženska osoba u dobi od 40 godina. Ovaj ukop također je sadržavao i prilog u vidu keramičke amfore, položene južno uz grobnu konstrukciju (crtež 7, tab. 5/4). Radi se o amfori kratkoga koničnog vrata, vjerojatno kratke elipsoidne ručke, s naglašenim cilindričnim tijelom. Manji rub amfore trokutastog je presjeka te blago uvučen. Slične primjerke moguće je pronaći među amforama tipa XIII po Keayju koje se već susreću na ovom lokalitetu kao dio arhitekture pojedinih grobova. Najčešće se datiraju u 6. i 7. stoljeće, a javljaju se već u 4. stoljeću.¹³ Grobovi pod tegulama uglavnom nisu sadržavali grobne priloge, osim u grobu 65 (crtež 8) gdje su pronađena tipološki neosjetljiva tri fragmenta brončane igle (tab. 1/1) i jedan brončani predmet nepoznate namjene (tab. 1/2). U grobu 76 pronađen je jedan nečitljivi brončani novac. Jedna željezna građevinska kopča pronađena je u grobu 50 (tab. 8), a s obzirom na stupanj devastacije moguće je da je naknadno dospjela u ovaj grob.

Izostanak grobnih priloga može se sagledati kroz činjenicu da su grobovi pod tegulama znatno uništeni, a u nekim slučajevima devastirani gotovo do neprepoznatljivosti. Zatečeni stratigrafski odnosi ukazuju da su svi gro-

Slika 4.
Grob prekriven tegulama (snimila Ana Sunko)

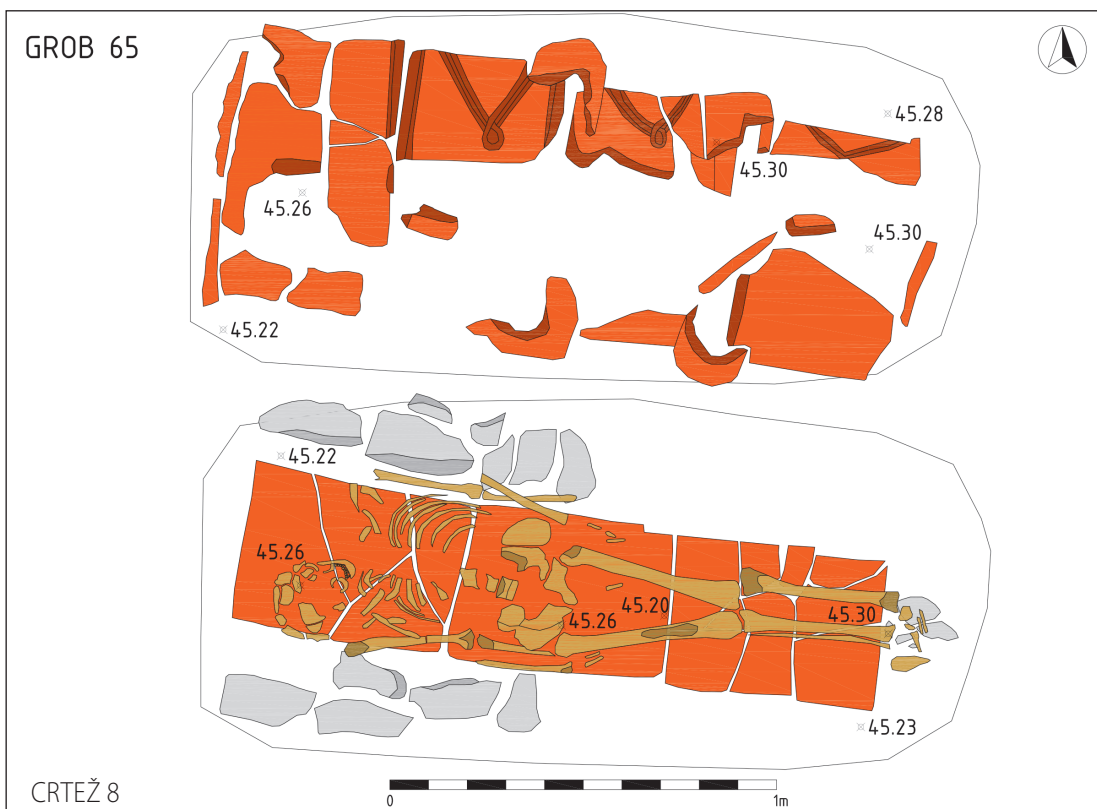
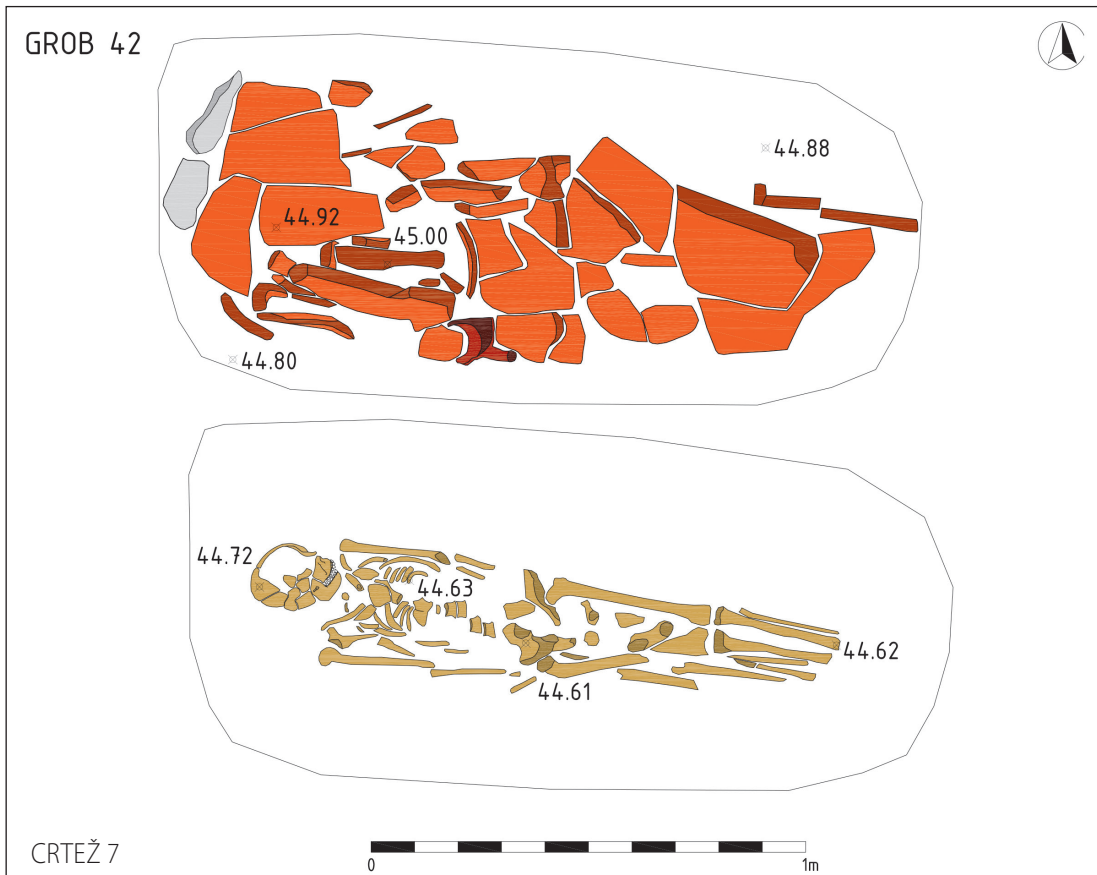
bovi pod tegulama ukopani u geološki sloj. Imajući u vidu i znatnu devastiranost grobova u tegulama dijelom uvjetovano i naknadnim ukopima, čini se kako je ovaj tip ukopa, barem na istraženom dijelu nekropole, učestaliji u starijem horizontu pokapanja.

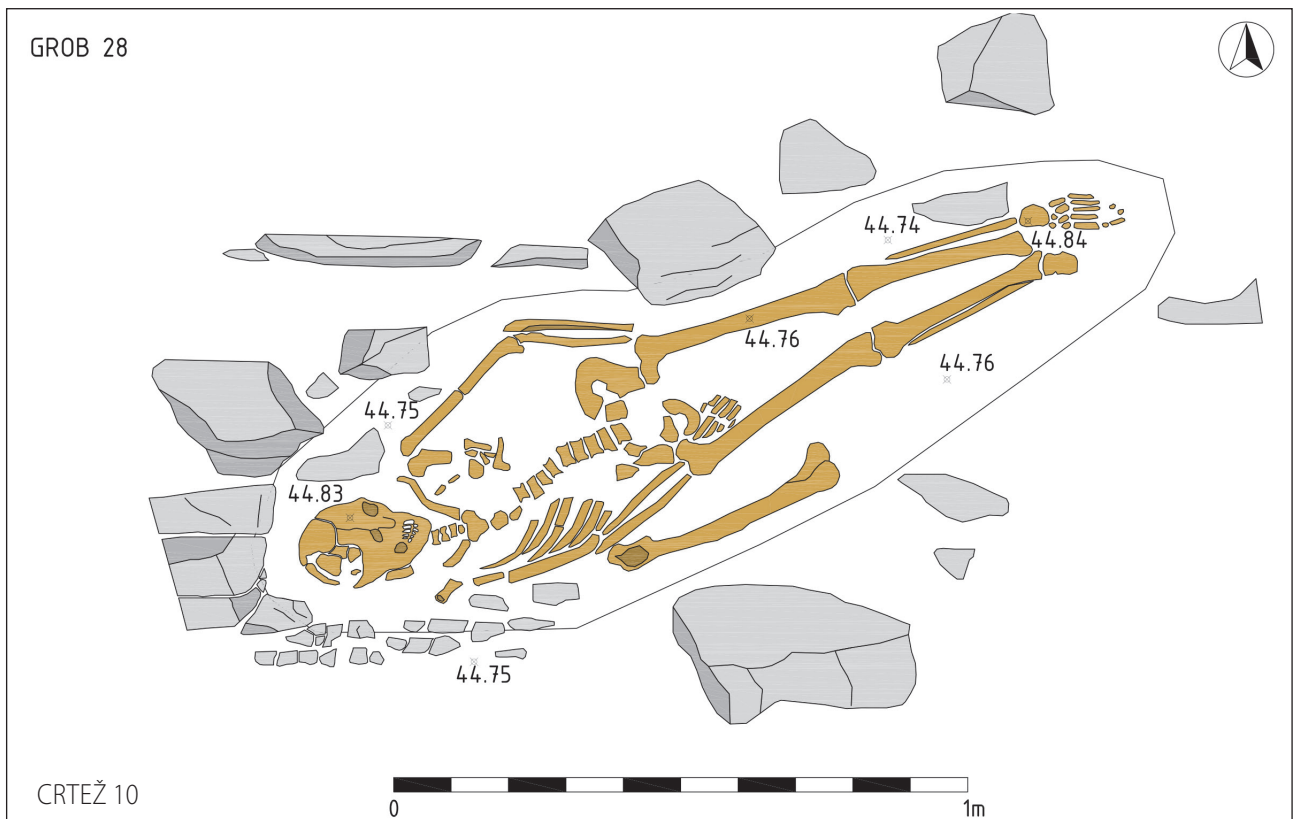
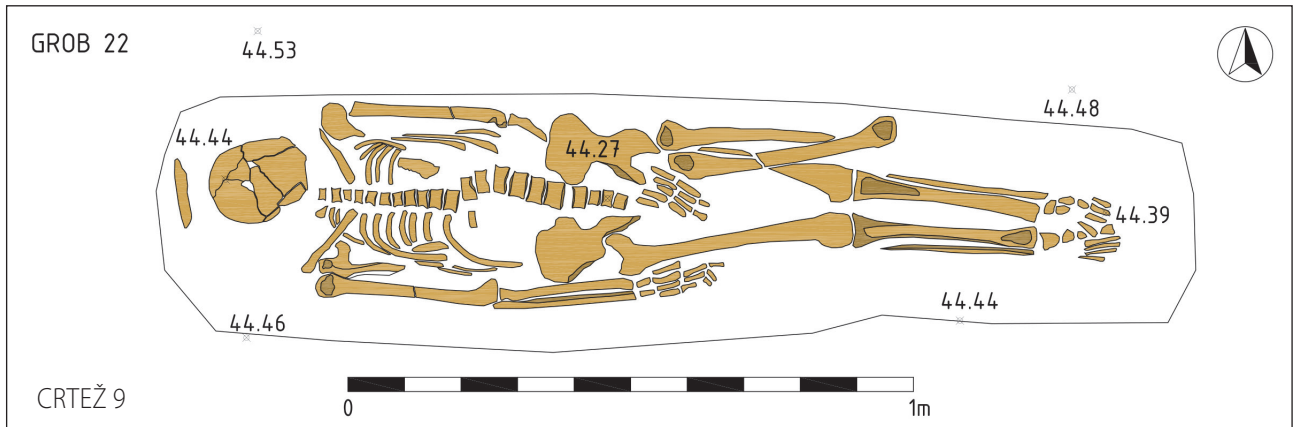
Grobovi u zemljanim rakama i grobovi u drvenim sanducima (1, 7, 15, 17, 22, 26, 27, 28, 29, 35, 52, 55, 60, 74, 78) [crteži 9, 10]

Grobovi u zemljanim rakama, njih 15, čine 19% svih istraženih ukopa. Radi se o ukopima u više ili manje pravilno izduljene rake, unutar kojih su pokojnici polagani direktno na zemlju, odnosno na vapnenačku liticu, koja je uvjetovala oblik rake. Nalazi željeznih čavala unutar ovo-

¹² I. Šuta 2006, str. 90.

¹³ S. J. Keay 1984, str. 140-146, fig. 54-56.

ga tipa grobova (G 15, 17, 27, 28, 52) sugeriraju mogućnost ukopa u drvene ljesove od kojih nije sačuvan nikakav trag (tab. 7 i 8). Radi se o čavlima četvrtasta presjeka, raznih dimenzija, uglavnom ravne i raskoljene glave. Unutar ovih grobova pronađeno je nekoliko sitnih tipološko-kronološki neosjetljivih fragmenata keramičkih posuda i jedan manji fragment dna staklene posude u G 35 (tab. 1/3). Grobovi u zemljanim rakama vjerojatno pripadaju starijem horizontu pokapanja unutar ove nekropole,

a ova pretpostavka ponajprije se temelji na stratigrafskim odnosima i činjenici da su svi grobovi u rakama ukopani u zdravični sloj. Ovi ukopi dijelom negiraju, tj. presijecaju jame nepoznate namjene koje se datiraju u 2. i 1. stoljeće prije Krista.¹⁴

Unutar ovoga tipa ukopa izdvaja se grob 15. To je grob mlađe muške osobe pokopane u drveni sanduk unutar zajedničkoga kružnog ukopa s grobom načinjenim od tri amfore, unutar kojih je položena druga mlađa muška

14 I. Šuta 2012.

Slika 5.
Grobnji prilozi unutar groba 15 (snimio Marin Kraljev)

osoba. Kao grobnji prilozi groba 15, uz lijevu potkoljenu pronađeni su željezne škare i željezni jednosječni nož s nasadom na trn, 23 komada brončanoga novca te staklena čaša. Unutar strojno devastiranoga sloja u neposrednoj blizini ovoga groba još su pronađeni ostaci trbušaste staklene boce te dvadesetak sitnih čavlića koji sugeriraju ostatke kožne potplate obuće; kat. br.17 (sl. 5).

Pronađene željezne škare, kat. br.15 (tab. 2/1), i željezni jednosječni nož s nasadom na trn, kat. br.16 (tab. 2/2), predmeti su svakodnevne raznovrsne namjene te kao takvi često kronološki neosjetljivi, jer se pojedini oblici alatki koriste kroz duži vremenski period. Pronađeni primjerci mogu se datirati skupnim nalazom novca iz 4. i 5. stoljeća. Po jedva čitljivim legendama poblizje su se mogla odrediti samo tri novca uvedena kao kat. br. 5, 6 i 7; centenional Konstansa ili Konstancija II. iz 347.-348. godine, te brončani novci Arkadija i Honorija iz 383.-408., odnosno 393.-423. Tako se grob 15 najvjerojatnije može datirati u prvu polovinu 5. stoljeća.¹⁵

Cjelovita staklena boca, kat. br. 10 (tab. 1/5), pronađena pri dnu groba, trbušastog je oblika, cilindričnoga vrata, nenaglašenog prijelaza iz tijela u vrat, sa zaobljenim obodom u obliku lijevka i zaravnjenog dna. Staklena boca tankih je stjenki, transparentno bijele boje s vid-

ljivim mjehurićima i tragovima razvlačenja staklene smjese. Ovaj tip posude datira se od kraja 3. do početka 5. stoljeća. Njezine inačice nalazimo kao produkte staklarskih radionica diljem Rimskoga Carstva, osobito na istočnom Mediteranu. Slične primjerke nalazimo diljem lokaliteta u Dalmaciji; poput Resnika, Trogira i Solina.¹⁶ Kao prilog groba 15 pronađena je i polukuglasta staklena čaša (zdjelica), kat. br. 9 (tab. 1/4), s lagano konveksno izvučenim i na vrhu uglačanim obodom, transparentne zelenkaste boje s vidljivim mjehurićima zraka. Ovaj tip zdjela naročito je popularan na Zapadu tijekom druge polovine 3. i 4. stoljeća, a moguće je kako se radi o produktu lokalne salonitanske radionice.¹⁷ U kontekstu analognoga staklenog posuđa valja istaknuti kako su pri trećoj fazi širenja zapadne salonitanske nekropole pronađeni slični grobovi s učestalim staklenim priložima. Ova faza širenja zapadne nekropole pripadala bi drugoj polovini 3. i početku 4. stoljeća.¹⁸ Znan broj sličnih primjera staklenih čaša pronađen je prilikom podvodnih arheoloških istraživanja antičke luke u Resniku, a datiraju se do početka 5. stoljeća.¹⁹

Važno je istaknuti kako se na istraženom prostoru nekropole u sloju iznad uslojene vapnenačke litice, unutar koje su gotovo isključivo grobovi u zemljanim raka-

15 Zahvaljujemo kolegi dr. sc. Tomislavu Šeparoviću na stručnoj pomoći prilikom determinacije novca.

16 I. Fadić 1994.

17 Z. Buljević 1994, str. 260, kat. 3; B. Kirigin 1984, str. 128, tab. 14.

18 B. Kirigin et al. 1987, str. 42.

19 S. Gluščević 1995.

ma, pronađen primjerak cjelovite staklene čaše. Radi se o vrlo rasprostranjenom obliku koji Valerija Damevski naziva polukuglastim peharom s oštro završenim rubom. Ovaj stakleni pehar, kat. br. 11 (tab. 1/6), tamno je zelene boje s vidljivim mjehurićima te je ukrašen s pet plavkastih kapljica. Ovaj način ukrašavanja karakterističan je za porajnske radionice 3. i 4. stoljeća. Slični primjerci nalaze se i u Saloni.²⁰

Zidane grobnice (4 i 8) [crtež 11]

Načinom izrade i pronađenim grobnim priložima ističu se dvije zidane grobnice, grobnica 4 i grobnica 8. Radi se o kamenim zidanim strukturama relativno pravilnoga četvrtastog tlocrta, zidanim od manje ili više pravilnih obrađenih kamenih blokova manjih dimenzija, povezanih vapnenim mortom. Zidovi grobnica ukopani su u geološki sloj tupine te su sačuvani do visine od cca 0,5 m. Grobnice su zapunjene sivkasto-smeđom rahlijom gli-

nom unutar koje su pronađene kosti pokojnika, opeke (tegule i imbreksi), puževi, školjke te ulomci keramičkih posuda i željezni čavli (tab. 8). Unutrašnjost grobnice 4 obložena je hidrauličnom žbukom, a kao vjerojatni prilog u grobnici 4 pronađen je i rimski brončani novac, kat. br. 8. Radi se o brončanom novcu Valentinijana III. koji je kovani između 425. i 455. godine. Legenda nije vidljiva, ali na reversu se nazire prikaz Viktorije koja vuče zarobljenika.

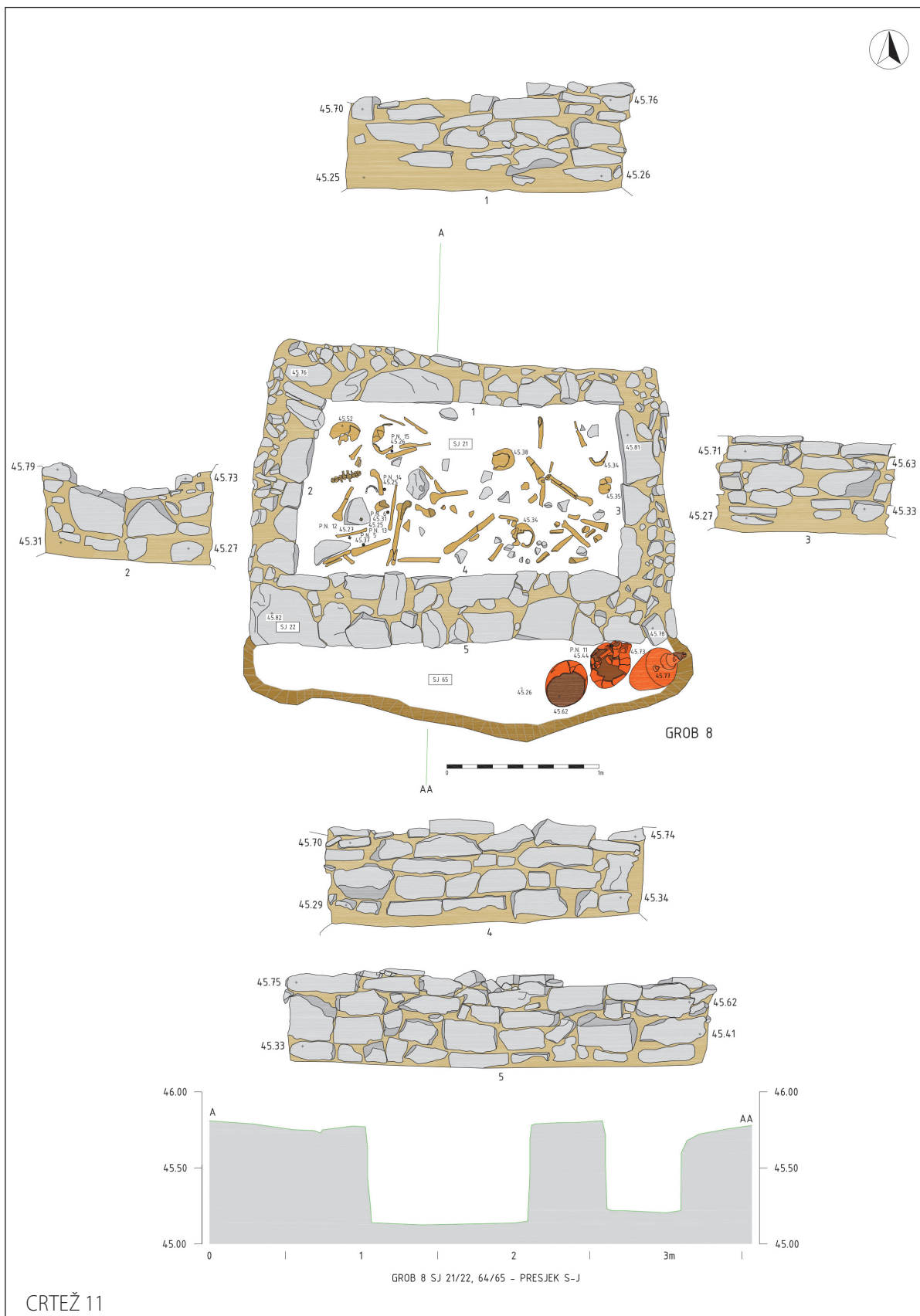
Kao grobni prilozima u grobnici 8 pronađena su tri primjerka zlatnoga novca, kat. br. 1-3, te jedan loše čitljivi, kat. br. 4 (centenional Konstansa ili Konstancija II., kovan 347.-348. godine), te dvije koštane kocke za igru, kat. br. 7 i 8. Uz južni zid grobnice unutar duguljastoga nepravilnog iskopa kao prilozima pronađeni su jedan potpuno istrošen novac (Ae4) te tri cjelovito očuvane amfore, kat. br. 18 i 19 (crtež 11, tab. 3/1-3, sl. 6).

Dva istovjetna primjerka amfora, kat. br. 18 i 19 (tab. 3/1,2), imaju karakteristično široko postavljene i polu-

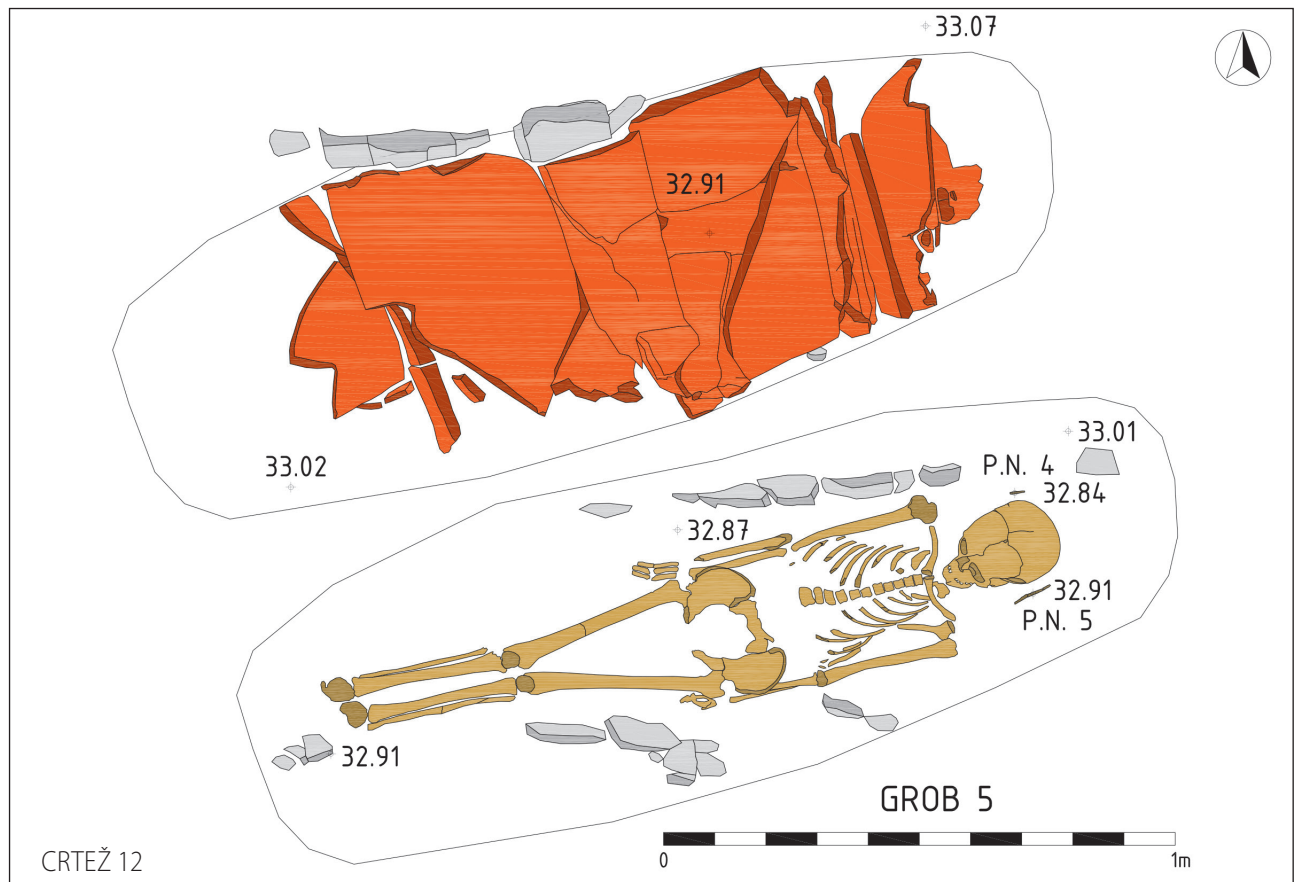
Slika 6.
Amfore kao prilozima zidanoj grobnici (snimio Tomislav Jerončić)

²⁰ V. Damevski <1976>, str. 62-87, tab. 15/3

kružno savijene ručke, mali cilindrični vrat te mali prstenasto zadebljani otvor. Tijela amfora su vodoravno narebrena. Amfore su svijetlonarančaste boje s neznatnom kalcitnom primjesom. Ovaj tip amfora pripadao bi istočnomediteranskim ili bizantskim tipovima. Proizvedene su na Cipru ili u okolici Antiohije, a služile su za transport ulja. Na području Salone korištene su pri obnovi bedema u vrijeme bizantskih ratova. Slične amforama tipa LRA 1/ LIII A, odnosno LIII B po Keayju, mogu se datirati od 4. do 6. stoljeća.²¹ Zlatni novci, kat. br.1 i 2, kovani su za vrijeme Justina I., dok je kat. br. 3 Justinijanov zlatni novac. Aversi prikazuju portret (*en face*) Justina I. uz natpis: *DN IVSTINVS PPAVG*. Justin I. je prikazan s kacigom na glavi i s kopljem u desnoj ruci prebačenim preko desnog ramena. Manje razlike se uočavaju u samoj nošnji koja je djelomično vidljiva na poprsju. Razlike među reversima ovih dvaju primjeraka već su očitije. Naime, iako im je natpis na reversu

identičan, *VICTORIA AVGGGI / CONOB*, na jednom primjerku Viktorija je okrenuta ulijevo, a desnom rukom drži veliki križ. Desno od križa nalazi se osmerokraka zvijezda. Nasuprot tome, na drugom primjerku Viktorija je prikazana *en face* s oba vidljiva krila. U desnoj ruci drži veliki križ, a u lijevoj žezlo s križem ispod kojega se nalazi osmerokraka zvijezda. Zlatni solid Justina I., tip Viktorija, kojem pripada kat. br. 1,²² datira se od 518. do 519. godine, dok se solid, tip Anđeo, kat. br. 2, datira od 519. do 527. godine.²³ Treći zlatni novac na aversu prikazuje poprsje ovjenčanog Justinijana okrenuta udesno s natpisom *DN IVSTINIANVS PP AVG*. Na reversu je natpis *VICTORIA AVGVSTORVM / CONOB* s prikazom Viktorije okrenute ulijevo s vijencem u desnoj i žezlom s križem u lijevoj ruci. Ispod žezla nalazi se prikaz osmerokrake zvijezde. Ovaj novac je Justinijanov tremis na kojem je prikazana Viktorija koja drži vijenac i globus s križem (datira se od 527. do 565. godine).²⁴

21 N. Cambi 1989, str. 334; S. J. Keay 1984, str. 92, 268-278.

22 DOC 14.2.

23 DOC 2.

24 DOC 19.1.

Slika 7.

Ostaci zidane grobne arhitekture na lokalitetu Kapljuč Gašpini jug 3 (snimio Vedran Katavić)

Kao grobni prilozi unutar grobnice 8 pronađene su dvije koštane kocke za igru, kat.br. 12 i 13. Kocke za igru prvotno su korištene prilikom proricanja. Zbog profaniranja religijskoga čina često, pa tako i Justinijanovim zakonom, bivaju zabranjivane. Pronalasci ovih predmeta u utvrdama na mezijском dijelu limesa navodno svjedoče o omiljenim vojničkim zabavama – kockanju. Ovi predmeti, stoljećima tipološki nepromjenjivi, koriste se diljem Rimskoga Carstva i kao takvi kronološki su neosjetljivi, a često su korišteni kao grobni prilozi.²⁵

DONJE BENCUNUŠE

Prilikom arheološkoga nadzora na prostoru Donjih Bencunuša pronađen je jedan grob pod tegulama i jedna zidana grobnica, dok su u neposrednoj blizini ove parcele u pokosu današnje Ulice don Frane Bulića registrirana dva groba u amfori. Grob pod tegulama (G 5) orijentacije istok-zapad, dimenzija cca 2 x 1 m, sačuvan je gotovo u cijelosti. Tijelo pokojnika položeno je direktno na zemlju te je prekriveno dvjema sačuvanim tegulama, dok treća tegula, krajnja istočna, nedostaje. Spojevi tegula prekriveni su imbreksima, dok se na zapadu, gdje je uznožje, vjerojatno nalazila još jedna okomito postavljena tegula (crtež 12).

S obje strane glave, koja se nalazila na istoku, pronađeni su fragmenti dviju koštanih igala (tab. 1/9 i 10). Od jedne ukosnice sačuvano je samo vretenasto tijelo, dok glava i vrh nedostaju te je tipološki i kronološki neosjetljiva. Ukosnica kat. br. 14 (tab. 1/10) ima sačuvanu neukrašenu kuglastu glavu i vretenasto tijelo dok joj vrh nedostaje. Ovaj tip pripada najbrojnijem tipu ukosnica, kronološki je najneostjetljiviji, uglavnom se datira se u 3.-4.stoljeće, a slične primjerke nalazimo i u 2. stoljeću. Brojne tipološki slične primjerke nalazimo i u Saloni.²⁶ Pronađene koštane ukosnice kao i antropološka analiza ukazuju da se radi o mlađoj ženskoj osobi. Grobovi u amforama (G 2 i 3) vjerojatno su uništeni prilikom gradnje ceste i regulacije potoka. Tako su pronađene rijetke kosti pokojnika, čija analiza ukazuje na dječje ukope. U južnom rubnom dijelu iskopa, ispod kojega se pruža cesta koja je vodila prema Manastirinama, prilikom stroj-noga odlamanja vapnenačke litice, pronađen je južni zid koji je bio smješten u procijepu litice. Južni zid dužine 2 m sačuvan je u visini do 1 m, odnosno sedam redova obrađenoga četvrtastog kamena. Radi se o ostacima zidane grobne arhitekture čija je unutrašnjost bila obložena hidrauličnom žbukom. Analiza pronađenih dislociranih i devastiranih ljudskih kostiju ukazuje na veći broj jedinki (sl. 7).

²⁵ M. Biro 1994, str. 61; S. Petrović 1995, str. 54.

²⁶ S. Petrović 1995; S. Ivčević 2002, str. 334.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pronađene grobne cjeline na Bencunušama prostorom bi pripadale sjevernoj salonitanskoj nekropoli koja nastaje već u 1. stoljeću. Tada su pokapanja na ovoj strani grada neorganizirana i bez sistema, a radi se uglavnom o skromnijim ukopima. Pojedini natpisi datirani od 1. do 3. stoljeća opisuju grobne parcele karakteristične za raniji izgled sjeverne nekropole. Osnovu nastanka ove nekropole uvjetuju pravci pružanja komunikacija oko Salone. Pored ovih pravaca ukopi se šire i postupno popunjavaju prostor oko Salone stvarajući prsten nekropola.²⁷

Na prostoru Bencunuša, koji se nalazi u neposrednoj blizini Manastirina, nisu uočeni ostaci grobne parcelacije kao ni raniji grobovi. Ipak, relativno pravilnu zapadnu granicu grobova na Bencunušama može se predvidjeti u vjerojatno kasnije nastalim ostacima suhozidne, terasaste parcelacije. Južnu granicu pružanja ukopa na prostoru Donjih Bencunuša činila bi vapnenačka litica, ispod koje se može pretpostaviti pravac pružanja jedne od sjevernih komunikacija. Ova komunikacija iz kaštelanskoga dijela agera može se pratiti istočno od potoka Plandišta i preko predjela Jajića, gdje je i danas u upotrebi. Cesta dalje prolazi sjeverno uz crkvicu sv. Nikole, gdje je pronađena i rimskodobna nekropola nastala u 3. stoljeću. Obzirom na sporadične kasnoantičke ukope, njezin se pravac može predvidjeti i na Donjim Bencunušama.²⁸

Prostor Manastirina važno je komunikacijsko sjecište sjeverno od *Porta capraria* gdje se komunikacija koja vodi od *Porta suburbia III* u pravcu sjevera spaja sa sjevernom zaobilaznom komunikacijom koja je obilazila amfiteatar i sjeverne bedeme.²⁹ Kartiranjem grobnih natpisa tu zapadnu komunikaciju Salone u pravcu Klisa možemo pratiti od *Urbs vetusa*, istočno od Manastirina, preko Uvoduša, zaseoka Bubić-Topin i Grubišić-Žuro, do gradinskoga naselja Stipetuša u Donjoj Rupotini.³⁰ Sam cemeterijani kompleks Manastirine kojega karakterizira koncentracija starokršćanskih ukopa nastaje na ranijoj fazi nekropole. Revizijskim arheološkim istraživanjima uz samu apsidu bazilike pronađen je raniji hortus koji se degradira krajem 4. i početkom 5. stoljeća. Starokršćanski ukopi koji nastaju

ju oko grobova mučenika imaju drugačiju tendenciju razvoja i širenja. Milanskim ediktom i širenjem starokršćanskih ukopa oko cemeterijalnih sklopova širi se prostor sjeverne salonitanske nekropole, a Manastirine posebno dobivaju na značenju.

Nekropola na položaju Bencunuša nastala je sjeverozapadno, u neposrednoj blizini Manastirina, na ranijoj fazi čije ostatke ne možemo dovesti u kontekst grobova. Raniji ostaci pripadaju kasnorepublikanskom razdoblju, koji su također registrirani na cemeterijalnom kompleksu, a možemo ih sagledati u kontekstu postojanja većega naselja iz 2. i 1. stoljeća prije Krista koje je obuhvaćalo širi prostor oko Manastirina. Obzirom na načine ukopa i pronađene pokretne nalaze na prostoru Bencunuša, nekropola se počinje formirati u kasnoantičkom razdoblju. Ovom prilikom istražen je zapadni periferni prostor nekropole koja se širila prema sjeveroistoku. Rijetkim nalazima novca, kao i pojedinih tipova amfora, najraniji grobovi mogu se datirati na kraj 4. i početak 5. stoljeća. Dugogodišnju upotrebu prostora nekropole dokazuje višeslojnost i negiranje prethodnih relativno pravilnih ukopa. Pronađeni su različiti tipovi ukopa uglavnom mlađih osoba, lošijega imovinskog statusa. Izuzetak čine dvije zidane grobnice s ukopima većeg broja jedinki koje su obzirom na grobne priloge mogle predstavljati nešto imućnije središnje ukope. Upravo nalazima zlatnoga novca iz sjeverne zidane grobnice posljednji ukopi mogu se datirati u kraj 6. stoljeća.

Nastanak i razvoj pronađenih grobova na Bencunušama vezuju se uz cemeterijalni kompleks na Manastirinama gdje je tijekom 4. stoljeća nad grobom biskupa Domnija podignuta kulturna zgrada uz koju se javljaju prvi starokršćanski ukopi. Krajem 4. stoljeća, nakon germanskih upada, groblje biva porušeno, a nad njegovim se ostacima diže velika bazilika.³¹ Širenjem skromnijih grobova oko novonastale bazilike, na prostoru Bencunuša, najkasnije početkom 5. stoljeća započinju prvi ukopi. Početkom 7. stoljeća Avari i Slaveni narušili su cjelinu groblja na Manastirinama, a slično se vjerojatno dogodilo i s nekropolom na prostoru Bencunuša.

27 N. Cambi <1986>, str. 97.

28 I. Šuta 2009, str. 117.

29 J. Mardešić 2003, str. 506; Ž. Miletić <1990>, str. 182.

30 Ž. Miletić <1990>, str. 186; Ž. Miletić <1993>, str. 137.

31 J. Mardešić 2003.

KATALOG GROBNIH PRILOGA

1. Novac

grob 8, br. PN (posebni nalaz) 6
zlato, solid, Justin I., tip Viktorija
promjer: 1,78 cm, težina: 4,42 g
datacija: 518.-519.

2. Novac

grob 8, br. PN14
zlato, solid, Justin I., tip Andeo
promjer: 1,72 cm, težina: 4,35 g
datacija: 519.-527.

3. Novac

grob 8, br. PN 15
zlato, tremis, Justinijan, tip Viktorija
promjer: 1,62 cm, težina: 1,48 g
datacija: 527.-565.

4. Novac

grob 8, br. PN 5
bronca, centenional, Konstans ili Konstancije II.,
tip *VOT XX MULT XXX* (?)
promjer: 1,7 cm, težina: 0,9 g
datacija: 347.-348.

5. Novac

grob 15, br. PN 18
bronca, centenional, Konstans ili Konstancije II.,
tip *VOT XX MULT XXX*
promjer: 1,2 cm, težina: 0,8 g
datacija: 347.-348.

6. Novac

grob 15, br. PN 20
bronca, Ae4, Arkadije
promjer: 1,2 cm, težina: 0,8 g
datacija: 383.-408.

7. Novac

grob 15, br. PN 24
bronca, Ae4, Honorije
promjer: 1,5 cm, težina: 1,0 g
datacija: 393.-423.

8. Novac

grob 4, br. PN 25
bronca, Ae4, Valentinijan III.
promjer: 1,2 cm, težina: 0,6 g
datacija: 425.-455.

9. Čaša

grob 15, br. PN 17, tab. 1/4
staklo, čaša (zdjelica)
visina: 6,0 cm, širina otvora: 8,5 cm
datacija: početak 5. stoljeća

10. Boca

grob 15, br. PN 27, tab. 1/5
staklo, trbušasta boca
visina: 15,0 cm, širina otvora: 6,5 cm, širina: 10,5 cm
datacija: početak 5. stoljeća

10

11. Čaša

van konteksta, br. PN 4, tab. 1/6
staklo, čaša (zdjelica)
visina: 9,0 cm, širina otvora: 9,0 cm
datacija: 3.-5. stoljeće

11

12-13. Kockice

grob 8, br. PN 12 i PN 13, tab. 1/7, tab. 1/8
kost, kockice za igru
dužina stranica: 1,2 -1,3 cm
datacija: 5.-7. stoljeće

12,13

14. Ukosnica

grob 5 (Donje Bencunuše), br. PN 5, tab. 1/9
kost, ukosnica
dužina: 7,6 cm, promjer: 0,5 cm
datacija: 3.-5. stoljeće

15. Škare

grob 15, br. PN 21, tab. 2/1
željezo, škare
dužina: 21,8 cm, širina sječiva: 2,6 cm,
širina dna drške: 2,3 cm
datacija: početak 5. stoljeća

16. Nož

grob 15, br. PN 23, tab. 2/2
željezo, nož
dužina: 22,0 cm, širina: 3,5 cm
datacija: početak 5. stoljeća

17. Čavli

grob 15, br. PN 64
željezo, čavli, 26 kom
dužina: do 1,0 cm
datacija: početak 5. stoljeća

18. Amfora

grob 8, br. PN 7, tab. 3/1
keramika, amfora tip LIII
sačuvana visina: 53 cm,
sačuvana širina: 27 cm
datacija: 4.-6. stoljeće

19. Amfora

grob 8, br. PN 8, tab. 3/2
keramika, amfora tip LIII
debljina stjenke: 0,8 cm
visina ručke: 16 cm
širina ručke: 3 cm
promjer oboda: 7 cm
promjer trbuha: 27 cm
datacija: 4.-6. stoljeće

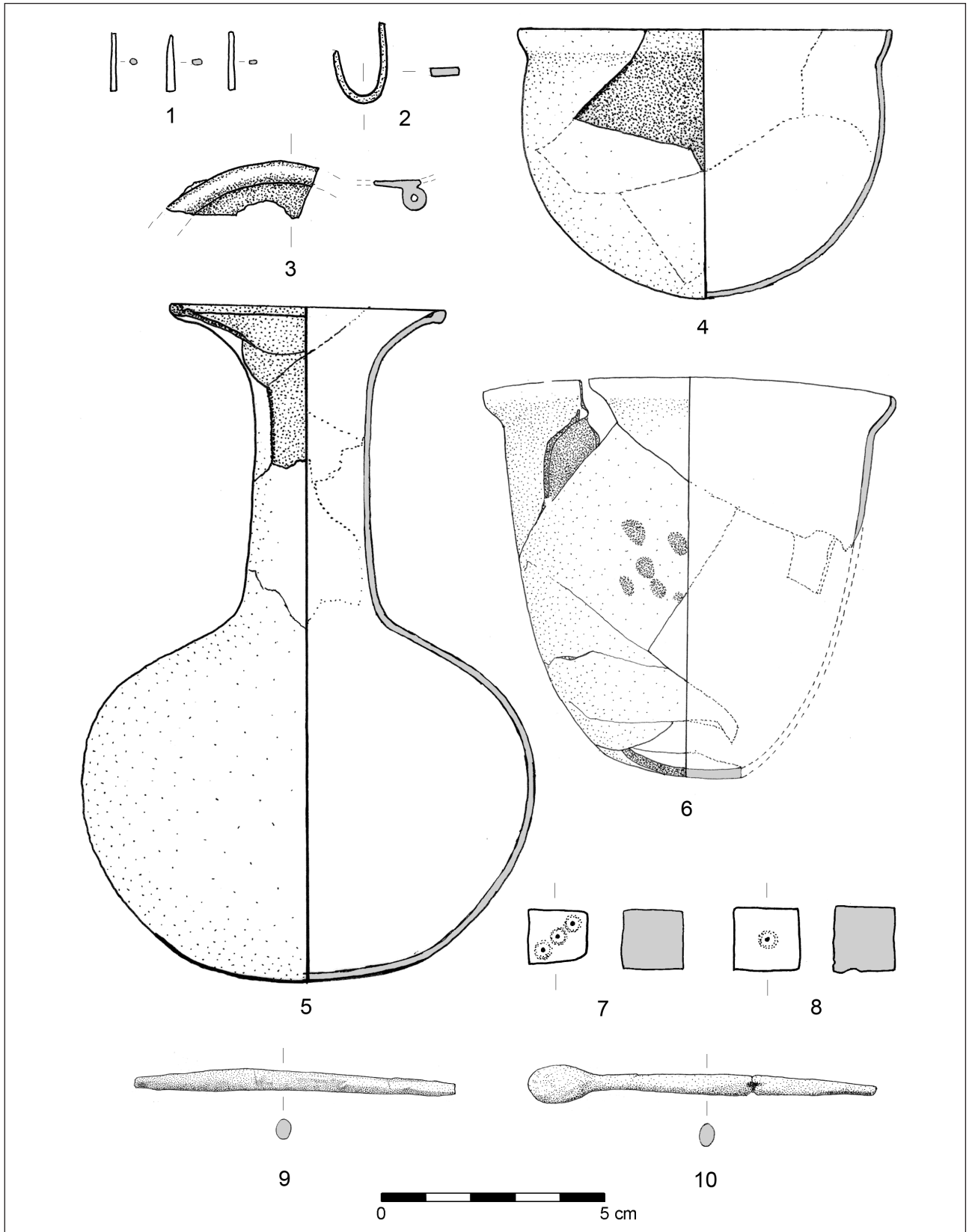

Tabla 1.

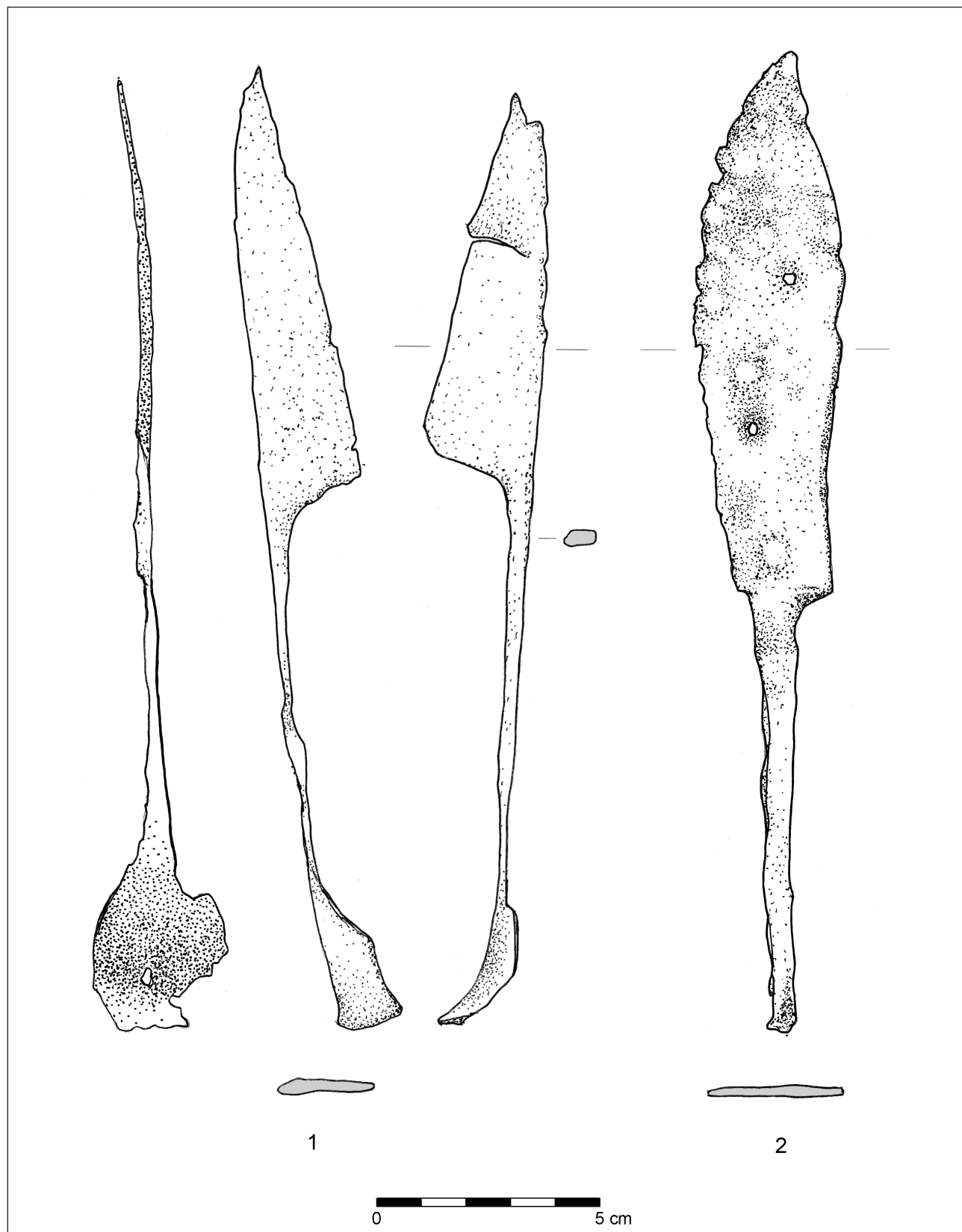

Tabla 2.

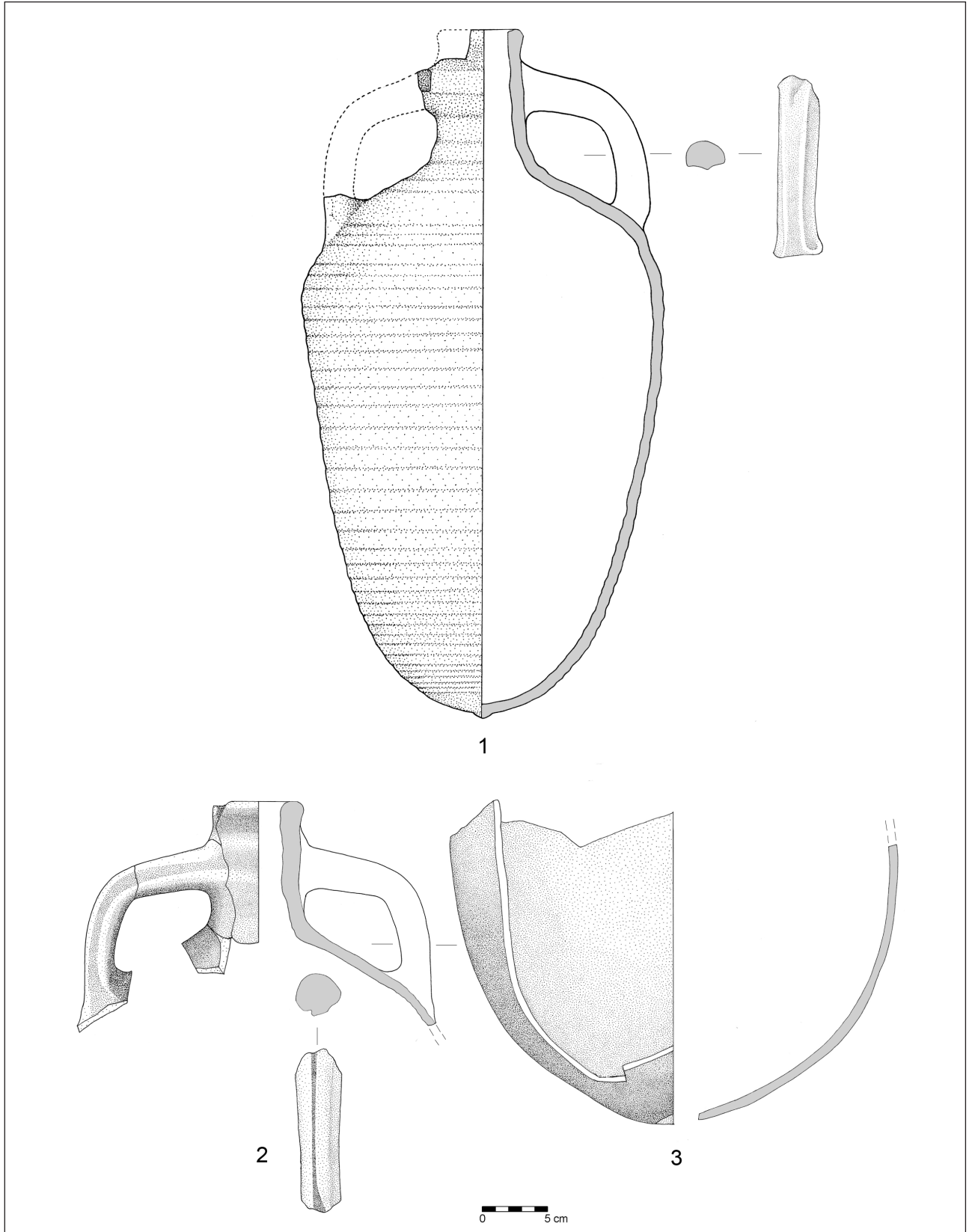

Tabla 3.

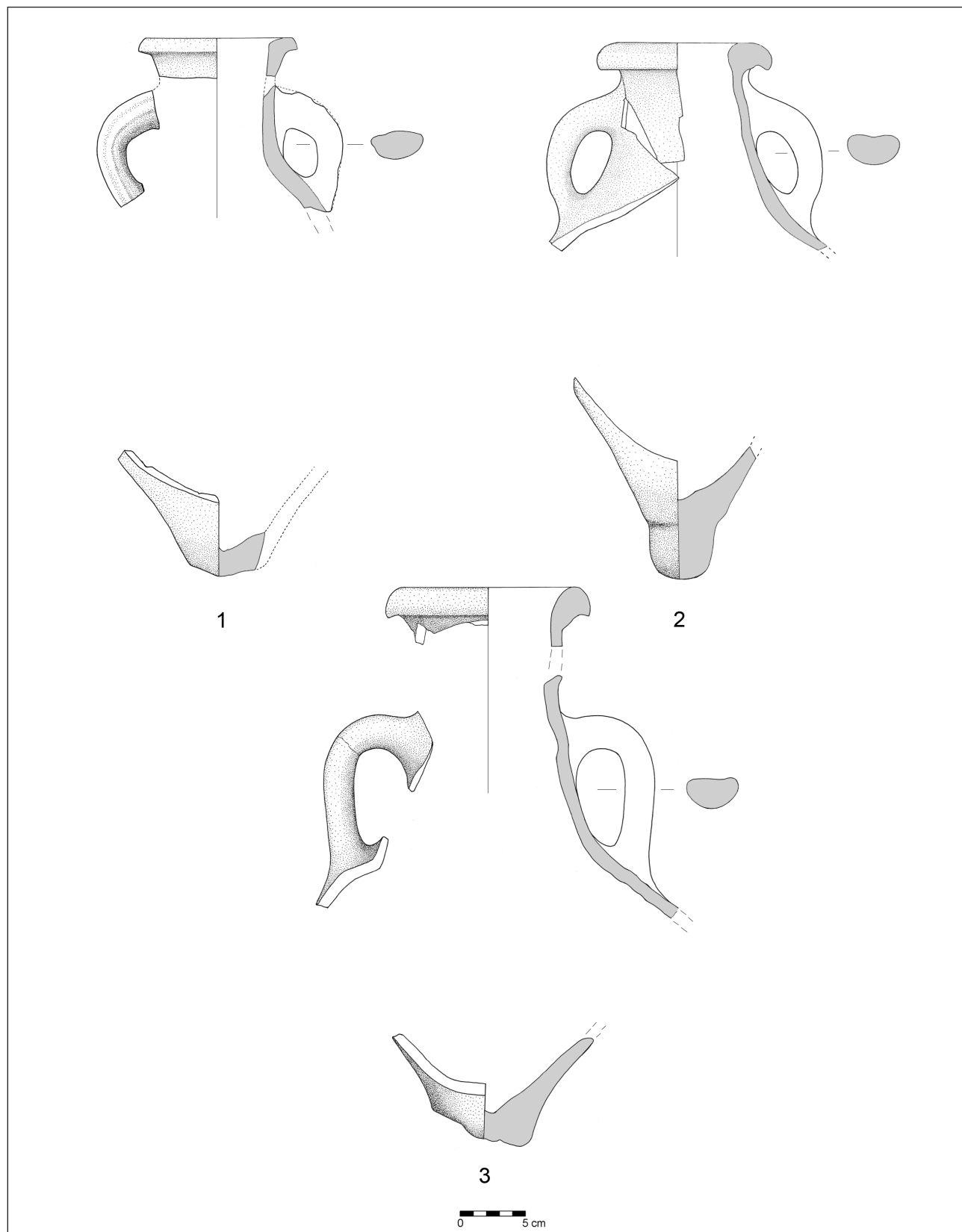

Tabla 4.

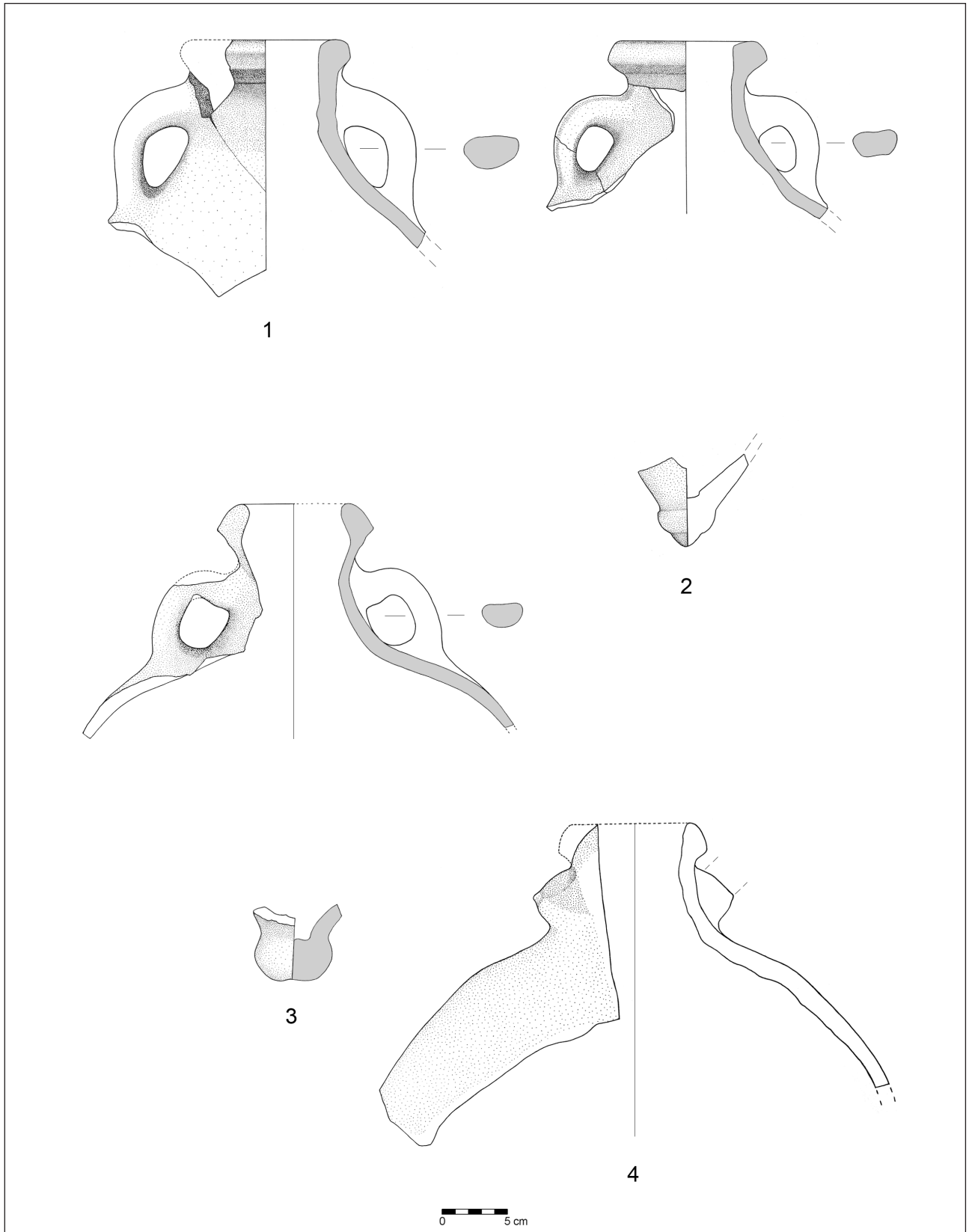

Tabla 5.

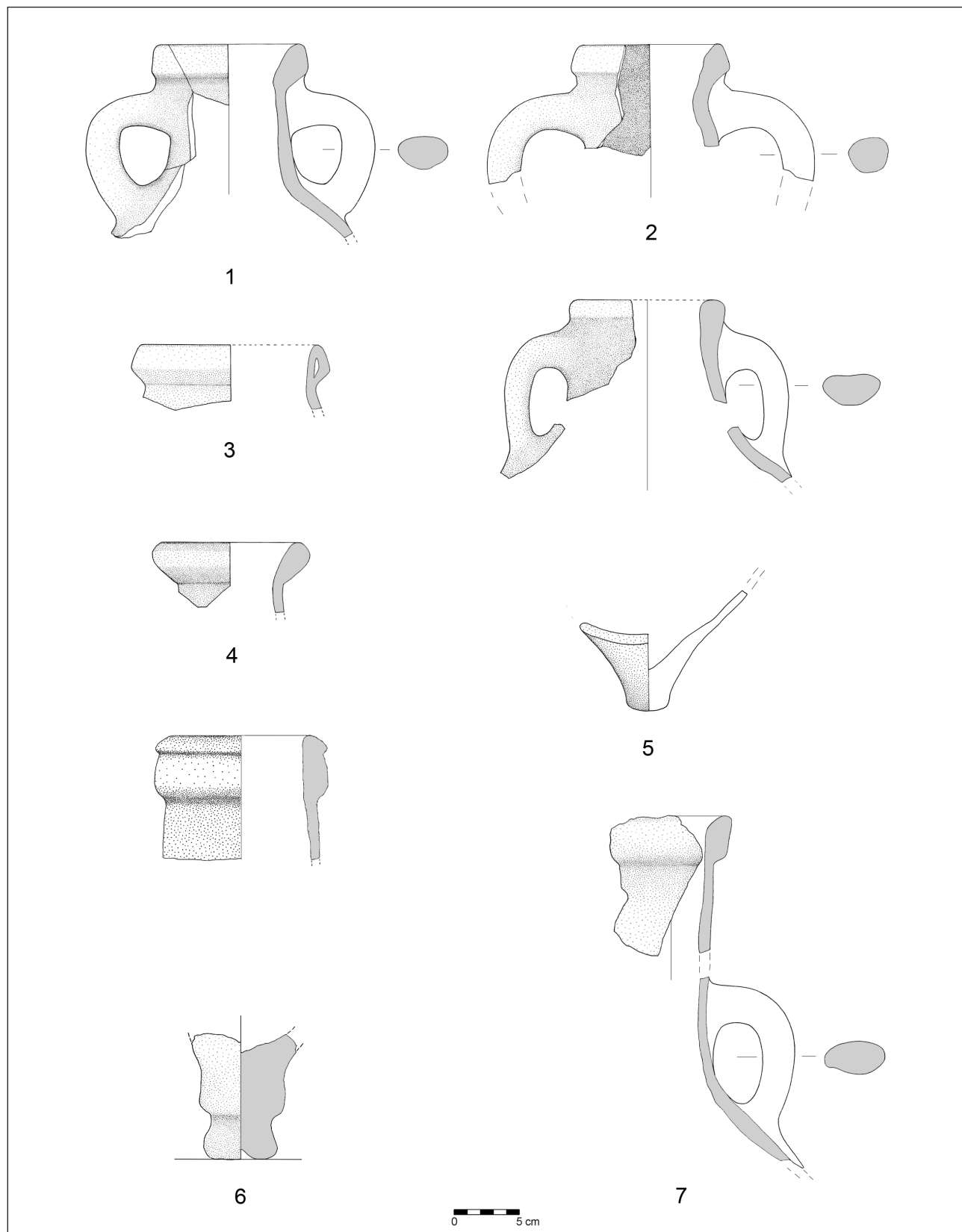

Tabla 6.

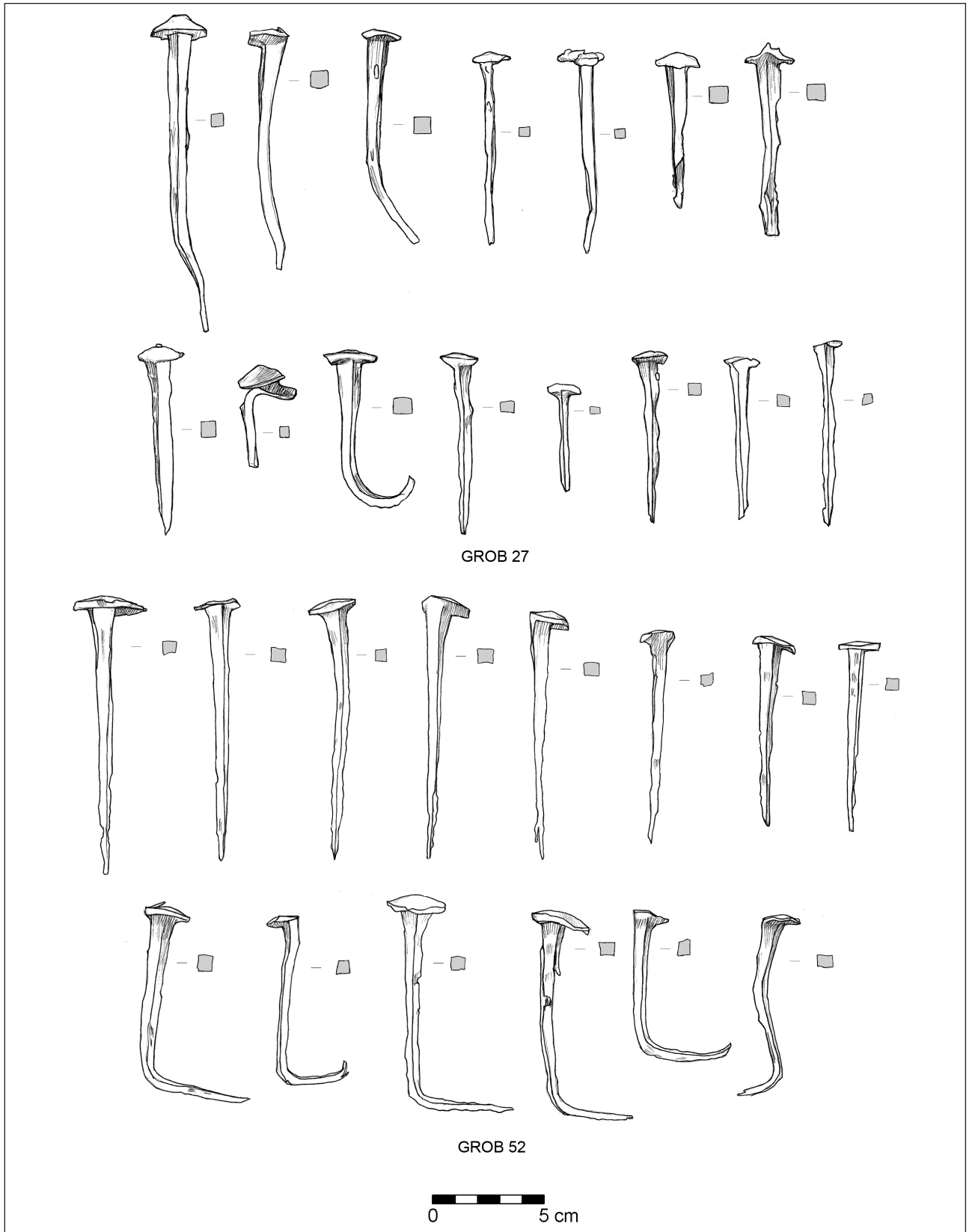

Tabla 7.

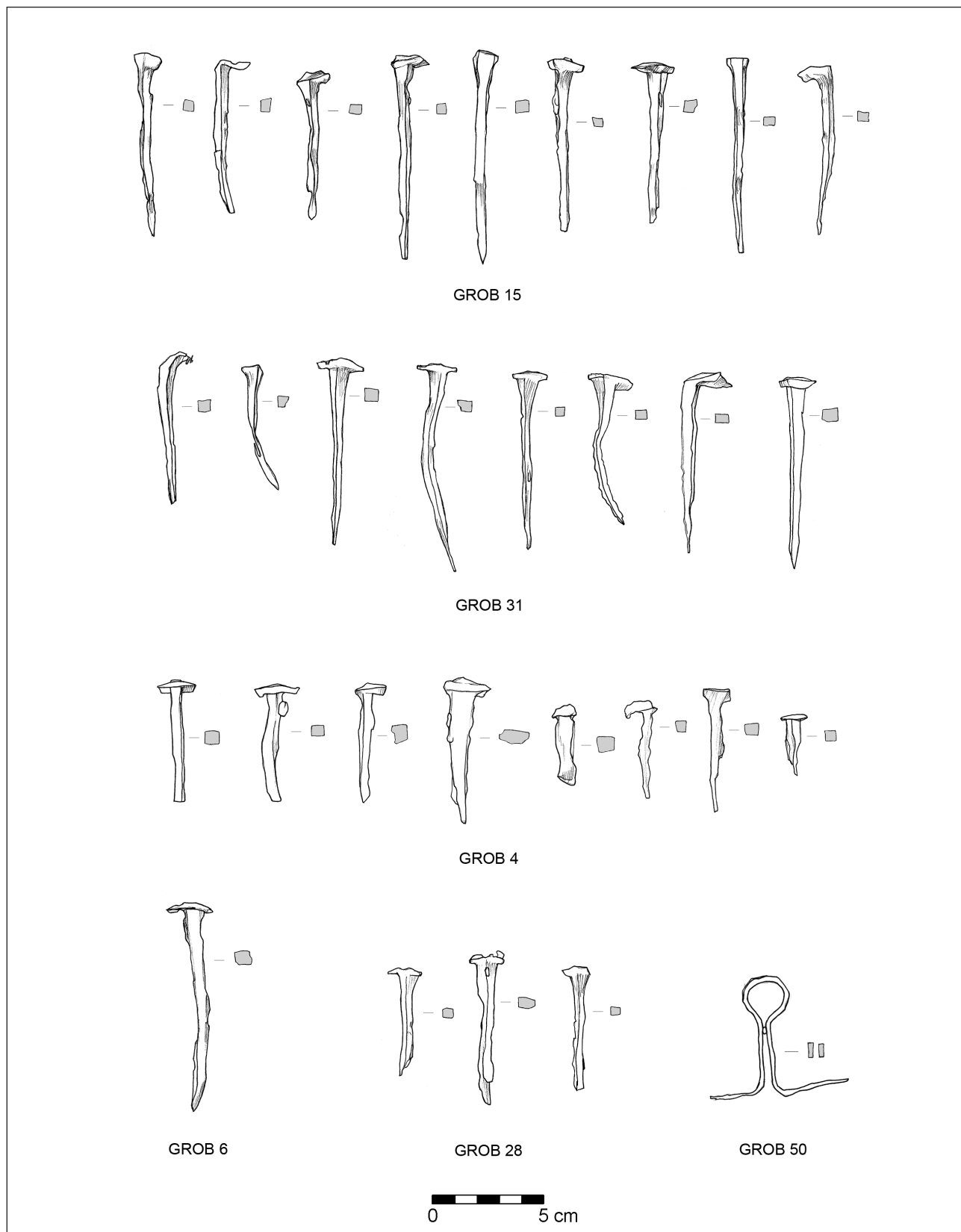

Tabla 8.

Kratice

AV	= Arheološki vestnik
BAR	= British Archaeological Reports
CEFR	= Collection de l'Ecole française de Rome
DOC	= Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Alfred R. Bellinger and Philip Grierson, sv. II (1968), sv. III (1973)
KZ	= Kaštelanski zbornik
Obavijesti HAD-a	= Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva
OA	= Opuscula archaeologica
RRPZ	= Radovi Razdio povijesnih znanosti
VAHD	= Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
PPUD	= Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji

Literatura

- M. Biro 1994 Maria T. Biro, *The bone objects of the roman collection*, Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Series Archaeologica, II, Budapest 1994.
- Z. Buljević 1994 Zrinka Buljević, *Artes minores. Kasnoantičko staklo*, Salona Christiana, Split 1994, 258-264.
- N. Cambi <1986> Nenad Cambi, *Salona i njene nekropole*, RRPZ 25(12)/1985-1986, Zadar <1986>, 61-108.
- N. Cambi 1989 Nenad Cambi, *Anfore romane in Dalmazia*, Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche. Atti del colloquio di Siena, CEFR, 114, Roma 1989, 311-337.
- V. Damevski <1976> Valerija Damevski, *Pregled tipova staklenog posuđa iz italjskih, galskih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske u doba Rimskog Carstva*, AV 25/1974, Ljubljana <1976>, 62-87.
- I. Fadić 1994 Ivo Fadić, *Kasnoantički grob u Resniku*, KZ 4, Kaštela 1994, 159-167.
- S. Ivčević 2002 Sanja Ivčević, *Kozmetički pribor*, Longae Saloniae, I, Split 2002, 327-348.
- S. Gluščević 1995 Smiljan Gluščević, *Staklo iz kasnoantičke luke u Resniku kod Trogira*, PPUD 35 (Petriciolijev zbornik, I, Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Ive Petriciolija), Split 1995, 163-184.
- S. J. Keay 1984 Simon J. Keay, *Late Roman amphorae in the western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*, BAR International Series, 196 (I), Oxford 1984.
- B. Kirigin 1984 Branko Kirigin, *Roman glass bowls from the Arheological museum at Split*, VAHD 77, Split 1984, 121-131.
- B. Kirigin et al. 1987 Branko Kirigin – Ivo Lokošek – Jagoda Mardešić – Siniša Bilić, *Salona 86/87. Preliminarni izvještaj sa zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi zaobilaznice u Solinu*, VAHD 80, Split 1987, 7-70.

- J. Mardešić 2002 Jagoda Mardešić, *Istraživanja u Saloni od 1970 do 2000. godine*, Longae Salonae, I, Split 2002, 105-114.
- J. Mardešić 2003 Jagoda Mardešić, *Salonitanske nekropole*, OA 27, Zagreb 2003, 503-511.
- Ž. Miletić <1990> Željko Miletić, *Sjeverna salonitanska nekropola* 1990, RRPZ 29(16)/1989-1990, Zadar <1990>, 163-194.
- Ž. Miletić <1993> Željko Miletić, *Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone*, RRPZ 32(19)/1992-1993, Zadar 1993, 117-150.
- S. Petrović 1995 Sofija Petrović, *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorija Gornje Mezije*, Beograd 1995.
- I. Šuta 2006 Ivan Šuta, *Zaštitna istraživanja rimskodobne nekropole u Donjim Krtinama u Kaštel Sućurcu*, Obavijesti HAD-a XXXIII, br. 3, Zagreb 2006, 85-91.
- I. Šuta 2009 Ivan Šuta, *Zaštitna arheološka istraživanja na Brižinama u Kaštel Sućurcu*, KZ 9, Kaštela 2011, 109-126.
- I. Šuta 2012 Ivan Šuta, *Topografija kasnorepublikanske Salone u kontekstu novih nalaza iz Bencunuša*, Tusculum 5, Solin 2012, 7-19.

Summary

Vedran Katavić – Tomislav Jerončić

The Late Roman Cemetery at Bencunuše near Manastirine

Key words: Bencunuše, Manastirine, northern necropolis of Salona, northern roads, Late Roman period, Justin I, Justinian

Archaeological excavations at the locality of Bencunuše revealed various types of Late Roman interments. The appearance of such interments resulted from the proximity of the cemetery complex of Manastirine, an important communicational intersection where a necropolis was created as early as in the 1st century. In the course of its development, especially in the 4th century with the first Christian burials, the Manastirine necropolis gained importance, and while extending it encompassed the locality of Bencunuše as well. The researches at Bencunuše were performed in the western peripheral part of the necropolis, spreading north-eastern. The necropolis is mostly made of single graves of younger individuals of lower property status, with no grave goods. Bodies are buried in amphorae, wooden coffins and earthen graves, and graves covered with tegulae. The amphorae fragments show typologically diverse, mostly north-African, Late Roman production. The earliest dated grave, with numerous grave goods, has been dated by coins to the early 5th century. Two discovered walled graves stand out, besides by the type of interment, also by multiple interments of, mostly, elderly persons and valuable grave goods. Given the specific nature of the walled graves, it is possible that these are central graves, used for a longer period of time. The grave goods found in the walled graves: golden Byzantine coins and amphorae of eastern-Mediterranean origin, confirm the necropolis to have been used also after the mid 6th century. Development of the cemetery complex at Manastirine probably also increased traffic of the northern roads alongside which subsequently appeared later Roman interments, like the ones discovered at Donje Bencunuše. The researched graves have provided new information related to functioning of the Salona's north-western suburbs.